

Anmeldelser

STATSRÅDETS FORHANDLINGER 1848—1863.

I. Bind, 21. januar—15. november 1848 (1954, 606 sider),

II. Bind, 16. november 1848—30. august 1850 (1956, 635 sider),

III. Bind, 3. september 1850—28. januar 1852 (1958, 664 sider).

Udgivet af Rigsarkivet ved Harald Jørgensen.

Det er et stort historisk materiale, der ved udgivelsen af statsrådsprotokollerne gøres tilgængeligt for offentligheden, og det er indlysende, at der ikke mindst tilkommer dette mammutværk en central plads inden for sønderjysk forskning, thi det omhandlede tidsrum var jo på en enestående måde optaget ikke alene af grundlovsværkets tilblivelse og opbygningen af det moderne danske demokrati, men også af problemerne omkring den gamle helstats opløsning, af hertugdømmernes indbyrdes stilling og deres fremtidige forhold til kongeriget og endelig af løsningen af det folkelige og nationale spørgsmål i landet mellem Kongeå og Ejder. Ikke mange perioder af almindelig dansk righistorie har været så nøje sammenvævet med det specielt sønderjyske som tiden fra den første slesvigske krigs begyndelse og op til ulykkesåret 1864. Det var spillet om hertugdømmerne, der i hine år var grundlæggende for dansk udenrigspolitik og af afgørende betydning for Danmarks forhold til de europæiske hovedmagter.

Statsrådet er et barn af enevældens »gehejmekonseil«, der efter Struensees omkalfatring af de bestående forhold gendannedes under navnet »gehejmestatsrådet«. Først med Frederik VII's tronbestigelse i januar 1848 påbegyndtes en egentlig protokollering af møderne, og 1. bind af det her anmeldte værk indledes derfor med referater af gehejmestatsrådets forhandlinger om forfatningsspørgsmålet den 24.—28. januar 1848, og derefter følger gehejmestatsrådets møder indtil den 21. marts 1848, da kongen opløste sit første ministerium. Den 22. marts 1848 forsamledes »statsrådet« på Christiansborg slot for første gang efter »folketøget«, og kongen afgav da heri hin berømmelige erklæring, at han »fra dette Øieblik betragtede sig som constitutionel Konge, og det vilde være Ministeriet, som kom til at bære Ansvaret for de foretagne Regerings Handlinger« (til stede var da grev A. W. Moltke til Bregentved, Bardenfleth, Bluhme, baron Plessen, samt den nye tids mænd: bankdirektør Hvidt, kaptajn Tscherning, magister Monrad og advokat Lehmann).

Kongen agtede fremtidigt kun at give møde i statsrådet efter indbydelse af konsejlspræsidenten (datidens statsminister). Statsrådet var med andre ord blevet, hvad vi nuomstunder ville kalde et »ministermøde«.

Hvad de offentliggjorte statsrådsprotokoller først og fremmest bringer, er da også de enkelte regeringsmedlemmers stillingtagen til de foreliggende problemer, mens man ikke kan sige, at indholdet som sådant medfører en omvurdering i bedømmelsen af disse års begivenheder. Dertil har det øvrige kildestof til belysning af Frederik VII's tid været for righoldigt, og helt uden kendskab til statsrådsforhandlingerne i disse år har de historikere, der i nyere tid har arbejdet med perioden, da heller ikke været. Alligevel er det fortjenstfuldt, at Rigsarkivet under ledelse af overarkivar dr. phil. Harald Jørgensen har påtaget sig at udgive statsrådsprotokollerne. Man føres ved gennemgangen af dem lige ind i tidens debat, og det er næppe urimeligt at antage, at de offentliggjorte bind også vil kunne tjene som læsning for en større kreds af historisk interesserede. Enhver, der har blot nogenlunde kendskab til den pågældende tid, vil med udbytte kunne sætte sig ind i drøftelserne i statsrådet.

De tre bind, der indtil nu er udsendt, vedrører A. W. Moltkes tre ministerier: »martsministeriet« fra 22. marts til 15. november 1848 (i bind I), »novemberministeriet« fra 16. november 1848 til 13. juli 1851 (i bind II og første halvbind af bind III), samt »juliministeriet« fra 14. juli 1851 til 28. januar 1852 (i sidste halvdel af bind III). Den sidste dato er dagen for januar-kongørelsen 1852, der — fremtvunget af »den europæiske nødvendighed« — gjorde ende på nationalliberalismens første store tilløb til en Ejder-forfatning. Danmark havde vundet krigen, men tabt freden. Det er denne udvikling, der afspejles gennem de tre binds statsrådsforhandlinger, og det næsten fra første blad.

I martsministeriets første statsrådsmøder indtog drøftelsen af svaret til den slesvig-holstenske deputation en betydelig plads. Baron Plessen havde ment, at man burde tilkøbe sig fred ved eftergivenhed, men herimod vendte ministeriets danske medlemmer sig omgående. »Det vilde vække sådanne Følelser i enhver dansk Mands Hjerte, at det vilde være umuligt at vedligeholde Roligheden her i Landet«, hævdede A. W. Moltke. »Skulde Tydskland med hele sin Magt understøtte en Løsrivelse af Slesvig, da vilde det vel være mueligt, at Danmark vilde ligge under, men det vilde med Hæder ligge under, og ingen Dansk kunde give sit Samtykke til at bortkaste Landets Hæder«. I det hele må det siges, at konsejlspræsidenten har været af større

betydning, end man måske på forhånd vilde være rede til at indrømme. Til gengæld taber adskillige af de nationalliberale medlemmer af martsministeriet ved læsningen af mødereferaterne, Monrad alene måske undtaget. Det lyder således som et ekko fra Lehmanns politiske agitation, når det i hans indlæg om samme sag hedder: »Mellem Danmark og Holsteen kan ingen Modsætning tænkes. Alt, hvad Holsteen ønsker for sig selv, maa Danmark ønske for Holsteen. Slesvig derimod er uopløselig bundet til Danmark, men har Ret til en provindsiel Selvtændighed, denne bør ogsaa indrømmes dette Hertugdømme i Alt, hvad i Ordets videste Betydning kan kaldes provindsielt, men det maa fastholdes, at den Selvtændighed, som tilkommer Holsteen, er statsretlig, men at dette ikke er og ikke kan være Tilfældet med Slesvig etc.« Men så let lod det sig ikke gøre at komme uden om problemet, og en mand som Bluhme så unægtelig dybere, da han indvendte, »at skjøndt Slesvig var uadskillelig fra Danmark, der dog vare Forhold til Holsteen, som tilkom Slesvig med Berettigelse i alt Fald med lang Tids Hævd, og som det vilde vække Misnøje at hæve, at navnlig den Delingen af de industrielle og commercielle tidligere fælleds Forhold vilde i Slesvig ei modtages med Tilfredshed«. Drøftelsen resulterede i det bekendte svar til slesvigholstenernes deputation og medførte slutteligen baron Plessens udtræden af kabinettet. Krigen var blevet en kendsgerning.

Udviklingen gennem krigsårene kan ikke her følges i detaljer, blot skal det fremhæves, at delingstanken adskillige gange dukker op ogsaa i statsrådsmøderne, siden den var blevet ventileret af den slesvigholstenske deputation. Så tidligt som i mødet den 31. marts 1848 foreslog udenrigsminister Knuth, at man for at skaffe tid til forhandlinger skulle lade de danske troppers fremmarch standse ved linjen Flensborg-Dagebøl. Monrad ville dog længere sydpå, helst til Ejderen, og Bardenfleth udtalte sin frygt for, »at den foreslaaede Forholdsregel let vilde faae Udseende af, at man allerede paatænkte en Deling af Slesvig«. Men interessant er det at følge, hvorledes tanken om en deling af det omstridte land hele tiden lurede under overfladen, ikke mindst fordi de tyske magter over for de øvrige europæiske magter kunne påberåbe sig deres villighed hertil. Ejendommeligt nok så krigsminister Tscherning Danmarks udsigter i det mørkest tænkelige lys. I mødet den 22. september 1848 anbefalede han at slutte fred »paa enhver Betingelse eller at slaaes til det Yderste. Han maatte tilraade det Første, da det Sidste ufeilbarlig vilde medføre hele Rigets Undergang«. Da havde kongen rigtignok et helt andet fast greb om, hvad situationen krævede over for

den folkestemning, som var sat i gang af krigen, når han på samme tid ved tropperevyen på Lerbækgårds mark om Slesvigs deling ganske simpelt udtalte: »Det skal ej ske!« Bortset fra Monrad bøjede alle ministre sig efterhånden for denne opfattelse, men uenighed og modløshed prægede dem, og ministeriets fald var derfor blot den logiske følge af, at situationen var gået i hårdknude.

Novemberministeriets vigtigste bidrag til en løsning af konflikten blev forfatningsudkastet for Slesvig, som var hovedtemaet på mange af statsrådsmøderne i foråret 1849. Landsdelen skulle efter dette styres som en helhed, således at alle planer om en deling kunne skrinlægges, og have en styreform parallel til kongerigets. Med underskrivelsen af præliminærfreden i Berlin den 10. juli 1849 syntes denne politik også at skulle krones med held, men snart var opfattelsen af de indgåede aftaler højst forskellig på dansk og preussisk side, og regeringen nærmede sig da atter tanken om et nærmere fællesskab mellem kongeriget og Slesvig. I efterårsmånederne 1849 er det disse drøftelser, der i høj grad beskæftigede statsrådet. Men Madvig, der var novemberministeriets kultusminister, så klart, at en sådan politik ville medføre vanskeligheder fra udlandet: »det Punkt, hvorpaa de fremmede Diplomater vanskeligt vilde gaae ind, var den fælleds Repræsentation for Danmark og Slesvig, en Anskuelse som man ikke kunde finde unaturlig og maatte være belavet paa ei at kunne forandre, da de jo gik ud fra den Forudsætning, at Slesvig i alle Forhold var et fra Danmark aldeles forskjelligt Land.« Han mente (3. maj 1850), at tiden var inde til at debattere delingsspørgsmålet. I så fald kunne man sikre sig de danske dele, thi — som finansminister Sponneck udtalte den 17. juni 1850 — i Rusland gik man ud fra, at Slesvig var et tysk land.

Danmarks stilling over for de europæiske hovedmagter var således alt andet end god og det til trods for, at juli 1850 først bragte fred med Preussen og senere sejr over slesvigholstenerne ved Idsted. Spørgsmålet om den danske stats fremtid var nu blevet et europæisk problem. Reaktionen efter frihedsrøret i 1848 var sat ind overalt på kontinentet, og selv om det lykkedes at bevare den frie forfatning for kongerigets vedkommende, lod nationalliberalismens Ejder-politik sig ikke mere gennemføre. Sønderjyllands statsretlige skæbne var til afgørelse ved forhandlingsbordet, og her måtte de danske forhandlere gang på gang trække det korteste strå.

Planen om en »notabelforsamling« viste dette tydeligt. Det voldte regeringen de største vanskeligheder at sammensætte denne forsamling på en sådan måde, at den kunne vinde alles

tilfredshed. Laurids Skau mente adskillige var selvskrevet til at blive medlem, men udenrigsministeren — det var nu Reedtz — mente, at hans udnævnelse ville virke udfordrende på udlandet! Krigsminister Hansen erklærede dertil ganske bramfrit, at han anså både Skau og Krüger for at være for simple til at blive notabler. Herimod tog Tillisch, der var blevet minister for Slesvig, til orde, så godt han kunne, og mødet den 26. marts 1851 endte med, at der blev flertal for Skau. På det følgende møde protesterede den befuldmægtigede for Holsten, grev Reventlow-Criminil, imidlertid kraftigt mod, at Skau var blevet anerkendt som medlem af notabelforsamlingen, men både A. W. Moltke, Tillisch, Sponneck og H. N. Clausen gik varmt ind for ham.

Under juliministeriet var grev Carl Moltke-Nütschau blevet minister uden portefølje. Han forsøgte nu efter slesvigholsteniens nederlag at genoplive den gamle helstat med fuld ligeberettigelse for de to nationaliteter, en politik, han allerede længe før 1848 havde gjort sig til talsmand for og som skaffede ham øgenavnet »dansk slesvig-holstener«. For Slesvig krævede han en særlig forfatning og modarbejdede kraftigt Tillisch's bestræbelser for at jævnføre kongerigsk og slesvigsk administration. Han ønskede således en deling indenfor bestyrelsen af kirke- og undervisningsvæsenet for Slesvigs vedkommende, anbefalede at udstrække det forhold, der allerede gjaldt for Als, Ærø og Tørninglen, til alle dansktalende dele af hertugdømmet, men dette forslag var tydeligt nok i modstrid med de Tillisch-Regenburgske progresskripter, og regeringen som helhed ønskede ikke nogen ændring. Carl Moltke trådte da ud af regeringen i oktober, men hans politik var i nøje samklang med »den europæiske nødvendighed«, og bind IV af det her anmeldte værk vil derfor bringe mere om hans politik i disse år.

Det siger sig selv, at alle de mange tryksider, som de hidtil udsendte bind tæller, bringer en masse stof af stor betydning for enhver, der vil beskæftige sig med den pågældende tid, også ofte stof, som man ikke skulle vente at finde i et sådant værk, idet det gamle statsråd tit behandlede sager, der nutildags ville blive afgjort i ministeriernes kontorer.

Da Rigsarkivet som institution forestår udgaven, kan man trygt stole på, at det rent tekniske i udgivelsesmetoden er i forbillig orden. Hidtil har man i de tre bind valgt at tage alt med uden forkortelser af nogen art, og det er sikkert også rigtigt i betragtning af den betydning, der må tillægges perioden.

Selv om protokolleringerne er referater af de enkelte regeringsmedlemmers udtalelser og som sådanne fremtræder i pudset

tilstand, kommer man alligevel situationen meget nær ind på livet ved læsningen af dem.

Et udførligt navne- og sagregister gør det let at benytte bindene, og som et særligt tillæg får man endda en talerfortegnelse, der tillader benytteren at følge de enkelte ministres opfattelse af de foreliggende sager. Og så er der grund til at fremhæve den hurtighed, hvormed de hidtil foreliggende bind er blevet udsendt. Også dette lover godt for fremtiden.

H. V. Gregersen.

Hans Friedrich Schütt: H. C. Jensen.

Ein Lebensschicksal im Grenzland Schleswig. (Krausskopf-Verlag, Wiesbaden. 1956. 68 sider).

Dr. Otto Schütts søn og efterfølger som flensborgsk byarkivar har i ovenstående lille skrift givet en god skildring af den kendte Flensborg-købmand, agent og rådmand *Heinrich Carstensen Jensen* (f. 1789, d. 1860). H. C. Jensen indtog en betydningsfuld position i Flensborg både tak være sine evner og sin formue og deltog i det offentlige liv som kommunalpolitiker og stænderdeputeret. Hans politiske standpunkt var helstatsmandens, den kongetro flensborgers. Som sådan må han forstås og bedømmes, fremhæver H. F. Schütt rigtigt, »thi århundreder igennem har der før ham været købmænd i Flensborg, der tænkte og handlede på samme vis«. »I Jensens holdning«, hævder Schütt videre, »spores hverken vaklen eller opportunisten. Hans handlen rettede sig efter hans samvittighed«. (s. 60)

Det lille skrift er meget smukt udstyret med små vignetter, med familie billeder og med samtidige flensborgske by billeder. H. C. Jensens familie har, forstår jeg, en del af æren herfor. Schütts fremstilling læses desuden med behag. De nye bidrag til Jensens liv skyldes væsentlig stof i byarkivet, og Schütt beklager — som mange har gjort før og nok vil gøre efter — at man ikke lægger tilstrækkelig vægt på bevaring af familiearkiver. Med interesse læser man det s. 60 ff aftrykte Jensenske brev fra 1858 om, hvordan han bor, efter at pengekrisen i 1857 havde berøvet ham hans formue. Skildringen bør sammenholdes med skildringen af hans tidligere store bolig i Sønderjydske Årbøger 1926, s. 209 ff.

Schütts skrift bringer flere rettelser til H. F. Petersens korte biografi af Jensen i Dansk Biografisk Leksikon. I sin måske lidt ungdommelige iver efter at korrigere er han dog nogle steder gået for vidt. I anm. 15 korrigerer han således Biografisk Leksikons opgivelse om faderens 2 giftermål, men den svarer ganske til

hans egen! I anm. 6 kritiserer han — med formel ret — meddelelsen i B. L., at Jensen 1834 blev Flensborgs ene stænderdeputeret (han blev kun suppleant), men siger, at Jensen 1838 valgtes til den slesvigske stænderforsamling. Der var imidlertid ikke valg i 38, men i 41, (de stænderdeputerede valgtes på 6 år), og Jensen mødte allerede i stænderforsamlingen 1836 som suppleant i stedet for overretsråd Jens Jensen. S. 51 skriver Schütt, at Jensen begav sig til Rendsborg til »den forenede landdag« efter at have sikret sig borgerskabets rygdækning (deputeretkollegiets beslutning 13. juni). Men Jensen deltog ikke i den samling, der åbnedes 14. juni (se Sdj. Arb. 1952, s. 164). Når S. s. 52 hævder, at Jensen »frivillig« frasagde sig sit rådmansembede, er hertil at sige, at det skete under pression fra den provisoriske overpræsident Liliencron (se smst. s. 143). En del andre fejl, misforståelser eller trykfejl skal jeg lade uomtalte; forskellige af S. s. udtalelser synes mig heller ikke rigtig underbyggede. Men hvilket værk er fuldkomment! Alt i alt forekommer det mig, at den nye stadsarkivar såvel som den H. C. Jensenske familie kan være vel tilfreds med det smukke skrift.

Holger Hjelholt.

Geschichte Schleswig-Holsteins, begründet von Volquart Pauls, Bd. 3.

Herbert Jankuhn: Die Frühgeschichte vom Ausgange der Völkerwanderung bis zum Ende der Wikingerzeit.

Det foreliggende 3. bind af den nye tyske Slesvig-Holstens historie, hvori Jankuhn skildrer de sidste 500 år, før den historiske tid begynder, vil i danske kredse blive modtaget med særlig interesse, fordi den omhandler århundrederne op mod vikingetiden, århundreder, hvor de forhold ved den gamle dansk-tyske grænse, som træder os i møde i de ældste historiske kilder, skabes. Jankuhn begynder da også med at fastslå, at befolkningsforholdene ved middelalderens begyndelse viser det ejendommelige, at der i det lille område bor fire forskellige folk: sachserne mod sydvest, slaverne mod sydøst, friserne ved vestkysten og danskerne i Angel. Heroverfor stilles da det billede af befolkningsforholdene, som romerske forfattere omkring Kristi fødsel beretter om. Med undtagelse af sachserne er det helt andre folk, der nævnes, og Jankuhn fremhæver da straks som sit hovedformål at vise, hvordan de befolkningsforhold, vi kender fra middelalderens begyndelse, er opstået. Derfor må de fire områders historie delvis behandles hver for sig, men således, at de indordnes i en større sammenhæng. Det er i denne periode,

at området kommer under påvirkning af 3 helt forskellige historiske bevægelser i tilstødende egne. Vest- og Mellemslesvig indtages i det frankisk-frisiske handelsområde; hele området kommer i berøring med kristendommen, og det berøres af vikingetogene og disses virkninger.

Jankuhn begynder skildringen af forholdene i Sønderjylland op mod vikingetiden med at fastslå en tilbagegang i befolkningen ved begyndelsen af den omhandlede periode. Den bevises ikke ved, at de rige fund fra de foregående århundreder ophører — det gør de i hele Danmark —, men underbygges for Angels vedkommende med pollenanalyser, der viser en stærk tilbagegang for kornpollen fra 6. årh. Desværre mangler danske undersøgelser, der kunne bekræfte eller afkræfte disse interessante resultater fra Angel, aldeles, og det vil blive interessant at se, hvad der kommer ud af den store pollenundersøgelse, der i disse år gennemføres i tilslutning til offerfundet i Ejsbøl mose.

Som Jankuhn også anfører, viser gamle stednavne i Angel, at der blev en befolkningsrest tilbage, som kunne bevare disse stednavne. Sådanne gamle stednavne er talrigere i Nordslesvig end i Angel, og der må dér regnes med en mere talstærk befolkningsrest end i Angel. Det må dog vist siges, at hele forestillingen om en stærk tilbagegang i befolkningstætheden endnu hviler på et usikkert grundlag.

I løbet af 7. århundrede trænger nye befolkningsgrupper ind i Slesvig. Jankuhn omtaler frankernes ekspansion i 7. og 8. århundrede og den frankisk-frisiske handel, som i 8. århundrede søger en ny vej over den jyske halvø, ved Ejderen, den handelsvej, som kort tid senere skulle få så stor betydning for Dannevirkeområdet. Af særlig interesse er hans omtale af en udvikling, som ifølge ham har haft den største betydning for Slesvigs befolkningsforhold; han kalder den »danskhedens (des Dänentums) udbredelse og denne *stammes* langsomme indtrængen i dens senere historiske hjemsteder.« Han mener altså *danernes* udbredelse i løbet af folkevandringstid, og allerede her viser sig den beklagelige uklarhed, der opstår ved om to så forskellige ting som danskerne og danerne at anvende det samme ord. Når det fortælles, at Slesvig efter 400 e. Kr. efterhånden affolkedes, og at danskerne derefter som nyt befolkningselement trængte ind i det tyndt besatte område og dækkede de sparsomme rester af den tidligere befolkning, så får det for den læge læser let karakteren af et nationalitetsskifte. Og noget sådant kan slet ikke vises ved danernes sikkert ikke særlig talstærke fremtrængen.

Laur og Gutenbrunner gør rede for Slesvigs sproglige forhold i tidlig middelalder: i Øst- og Mellemslesvig sad »danskere af

jysk stamme«, mod vest friserne og i syd først fra højmiddelalderen holstenske sachserne, som slog sig ned mellem Ejderen og Dannevirke i et indtil da næppe befolkede område. Langt de fleste stednavne går tilbage til tider, hvor disse sproglige forhold herskede.

Stednavnene deles i en ældre gruppe, som foruden de såkaldte kortnavne omfatter navne på -ing, -sted og nogle af -lev-navnene, og som kan dateres til før 600 e. Kr., og en yngre gruppe, der navnlig omfatter -by og -torpnavnene og i det væsentlige stammer fra vikingetid. Forholdet mellem disse to grupper sammenfattes da således, at den ældre navnegruppe fra romertid er kendetegnet ved »germanske dannelser, som har en meget stor udbredelse, og hvor det ville være betænkeligt at udpege bestemte stammer som navngiver. Danskerne (danerne) og friserne var endnu ikke kommet til landet«, sachserne og anglerne havde rømmet landet, men ved tilbageblivende dele af befolkningen blev en del af navnene bevaret og »afleveret til danskerne og friserne, som vel indvandrede i 8. og 9. århundrede.« Der-efter tager så den navngivning fat, som i høj grad er præget af danske eller nordiske navne.

Også ved behandlingen af stednavnene fremkaldes altså forestillingen om et nationalitetsskifte i Slesvig i oldtidens slutning. Det siges ikke og kommer vel næppe til at stå i det endnu ikke udkomne foregående bind af dette værk, af hvad »nationalitet« den ældre jernalders befolkning var. Derom ved vi lidet eller intet, og for så vidt er det en diskussion om kejserens skæg. Men på grund af dette værks udbredelse vil det hos mange grundfæste den forestilling, at danskheden i Slesvig er trængt ind i et oprindelig germansk område.

Man kan sige om begge forfattere, at de ikke gør noget for at forebygge en misforståelse, som i det væsentlige kan føres tilbage til dobbeltydigheden af ord som Dänen og Dänentum.

Det vil føre for vidt her at komme ind på skildringen af forholdene langs vestkysten og på de frisiske øer, hvor skildringen jo har store nye udgravninger at øse sin viden af. Interessant er den skildring, der kan gives af ernæringsforholdene. Mens kvægholdet spillede den største rolle for toftingbønderne i Ejdersted, viser de bevarede dyreknogler i Limbeksborgen på Føhr, at jagten, især på ænder og gæs, her var en vigtig del af økonomien. Påfaldende mange knogler af falke blandt de brændte ben i urnerne er tydet som vidnesbyrd om falkejagt.

Til slut gives et overblik over tilstanden omkring år 1000. Store dele af landet var endnu ubeboede, for eksempel i midtlandet, som nærmest var et skovområde med bebyggelsesøer i.

Følkeligt havde området i romertid været forholdsvis ensartet selv med sine småstammer. Men folkevandringstidens omflytninger ændrede dette forhold ved, at nye befolkningsgrupper trængte ind fra øst, nord og vest, og derved opstod ved Sli-Dannevirke skarpe folkeskel. Dette sidste kan opfattes som bogens hovedtema.

Sluttelig skal det siges, at selv om der kan rettes indvendinger imod bogen, er det en skildring, som man læser med stort udbytte, og den efterlader et indtryk af, at vi i Nordslesvig trænger til at forøge vor viden ved større og mere systematiske undersøgelser, og til at foretage et mere omfattende studium og en videregående offentliggørelse af det materiale, vi har, end vi nu har mulighed for.

H. Neumann.

Bognyt

Bidrag til Sønderborg bys historie. En materialesamling.

Dupl. 1957, 100 s.

Den meget historisk interesserede Sønderborg-borgmester, Anders Andersen, har gennem årene samlet og ladet indsamle et betydeligt materiale til belysning af Sønderborg bys historie og har nu ladet dette eller i hvert fald en del af det duplikere, så at også andre vil kunne nyde godt heraf. Behjælpelig ved indsamlingen af materialet har bl. a. især fhv. museumsinspektør Jens Raben og fhv. lærer Chr. Maibøll været. I et indledende kapitel er der fortalt om bysamfundenes udvikling i almindelighed, men man har her ikke kunnet undgå, at forhold i kongeriget og Sønderjylland er blevet sammenblandet på en lidt uheldig måde. Et nøjere studium af den store Sønderjyllands Historie, der ikke er anført i fortegnelsen over den benyttede litteratur, ville have afsløret, at udviklingen i kongeriget og Sønderjylland på flere områder er uensartet. Iøvrigt er hovedindholdet i bogen af personalthistorisk art. Der gives mere eller mindre udførlige biografier af borgmestre i tiden fra 1487—1946 og af en del kendte personer, der er født i Sønderborg. Der bringes fortegnelser over byrådsmedlemmerne i Sønderborg efter 1920, over amtmænd i Sønderborg, Nordborg, Flensborg og Svabsted amter samt i domkapiteldistriktet, og der gives oplysninger om byens segl og våben m. m.

P. K. I.

Fr. Christensen: Vor Hundert Jahren. Ereignisse und Zustände in Apenrade während der Zeit von 1848—1850, Åbenrå 1957, 47 s.

Ved skildringer af begivenheder under Treårskrigen kan det nu og da være svært nok at lade være med at trække lidt på smilebåndet. Såvel i øst som i vest var der episoder, som i vore øjne mere minder om en legen røver og soldater end om egentlig krig. I ovennævnte lille, velskrevne bog har den tyske lokalhistoriker, fhv. lærer Fr. Christensen fremdraget en del af den slags episoder fra Åbenrå, og han har ud fra slesvig-holstenske sympatier givet et uddrag af de i det store og hele i forvejen fra den trykte litteratur kendte begivenheder, der medførte, at byens mindrebemidlede indbyggere, håndværkere, småhandlende og arbejdere klart tog Fr. Fischers parti i opgøret

med den slesvig-holstensksindede overklasse bestående af intellektuelle, embedsmænd og det velhavende borgerskab, som hidtil havde behersket magistrat og deputeretkollegium.

P. K. I.

**Træk af Gånsager bys historie,
dupl. 1958.**

Det lille upretentjose skrift er forfattet af Jens Kl. Barsballe, Københoved, professor Simon Thyssen, Hamborg, Lorens Thyssen og H. Petersen Paulsen, de sidste begge fra Gånsager. Formålet med skriftet har i første række været at meddele, hvad de gamle kan huske om forhold og personer i Gånsager, Vodder sogn, fra det sidste par menneskealdre. Bedst er så ubetinget Simon Thyssens erindringer om dagligt liv og om festsikke i begyndelsen af dette århundrede, medens meget af det øvrige mere minder om en lidt tilfældig og ubearbejdet materialesamling end om en egentlig historisk fremstilling. Lorens Thyssens og H. Petersen Paulsens beskrivelse af ejendommene og deres besiddere i tiden fra 1864 til vore dage fylder hovedparten af hæftet og vil naturligvis være godt læsestof for en interesseret kreds i Gånsager, men ville det ikke have været at foretrække, om man havde ventet lidt med udgivelsen, så at H. Petersen Paulsen kunne have fået afsluttet sit store og flittige indsamlingsarbejde af oplysninger til Gånsager-gårdenes historie? Forhåbentlig udelukker udsendelsen af skriftet ikke, at H. Petersen Paulsen ad åre kan give en mere udtømmende skildring af landbrugets historie i Gånsager, den fattige hedeby, der har udviklet sig til en jævngod sønderjysk landsby.

P. K. I.

**H.-Fr. Schütt: Zeittafel zur Flensburger Stadtgeschichte.
Schriften der Gesellschaft für Flensburger Stadtgeschichte Nr. 11,
Flensb. 1956, 48 s.**

Det lille hæfte er udgivet på foranledning af de flensborgske skolemyndigheder og er en bearbejdet og forøget udgave af en tidstavle, som den flensborgske historiker Chr. Voigt udgav i 1930'erne. De ret udførlige oplysninger, der er givet til de enkelte begivenheder, vil give hæftet en ekstra værdi ved anvendelsen i hjemstavnsundervisningen og gør det tillige til en lille velegnet opslagsbog for den, der af den ene eller anden grund hurtigt skal have korte og knappe oplysninger om begivenheder i Flensborgs historie. Måske burde vi til brug for hjemstavnsundervisningen søge at få lignende tidstavlervedarbejdet og udgivet for de nordslesvigske købstæders vedkommende.

P. K. I.

Klaus Witt: Plattdeutsches Bühnenspiel in Flensburg von 1600 bis zur Gegenwart. Schriften der Gesellschaft für Flensburger Stadtgeschichte Nr. 10, Flensb. 1955, 16 s.

Lederen af det flensborgske teaterarkiv, dr. Klaus Witt, har tidligere skrevet om teaterliv i Flensburg; jfr. Sønderjyske årbøger 1955, s. 273 I. I ovennævnte lille skrift tager han en enkelt side af teaterlivet, de plattyske skuespilopførelser op til særskilt behandling. Der er vidnesbyrd om sådanne opførelser så langt tilbage som til 1620, men først fra 1834 blev de takket være turnerende hamborgske teaterselskaber mere almindelige. Omkring 1900 dyrker man også de plattyske skuespil, der som regel lå i et ret lavt plan, som dilettantforestillinger. Men først fra 1920 kommer med oprettelsen af »Flensborger Speeldeel«, der 1926 tog navneforandring til »Niederdeutsche Bühne Flensburg«, de plattyske skuespilopførelser ind under faste rammer, fra 1934 i nært samarbejde med byens teater tillige i et højere kunstnerisk plan. Der gives nu gennemsnitlig omkring 170 opførelser om året, og den plattyske scene er dermed blevet en ikke uvæsentlig islæt i det flensborgske kulturliv. Desforuden dyrkes det plattyske skuespil som dilettantforestillinger ivrigt på skoler og i foreninger, selv indenfor »Sydslesvigsk forenings amatørscene for Flensburg by«.

P. K. I.

Driftsøkonomiske undersøgelser vedrørende landbrugets arronderingsforhold. Af Carl C. Thomsen og Birger K. Møller. With an English summary. Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole. Afdelingen for Landbrugsøkonomi. Dupl. Kbhvn. 1957, 113 s.

Ovennævnte afhandling vil senere blive gjort til genstand for en udførligere omtale i Sønderjysk månedsskrift, og der skal derfor her kun peges på, at det materiale, hvorpå afhandlingen bygger, i hovedsagen stammer fra Nordslesvig (Varnæs, Rinkenæs og Løjt sogne). I Sønderjylland blev udskiftningen gennemført dårligere end i kongeriget, og udflytning fra landsbyerne blev undtagelserne. Ulemperne herfra er stadig til stede, og de nu foretagne undersøgelser har vist, at dårlig arrondering følges af en mere ekstensiv driftsform med forholdsvis store græsarealer. Produktionen er i forhold til arealet lille, og på grund af de faste omkostninger bliver det økonomiske resultat derfor forholdsvis dårligt. Selvom den øgede mekanisering i nogen grad har modvirket ulemperne ved den dårlige arrondering, må de resultater, undersøgelserne har vist, dog give anledning til, at det nordslesvigske landbrug må tage jordfordelingsspørgsmålet op til alvorlig overvejelse.

P. K. I.

Den gensidige alsiske Brandforsikring for Løsøre.

29. september 1858—1958. Udarbejdet af Kai Edvard Larsen.

Dy-Po-tryk 1958. 108 sider.

I rækken af gode og smukt udstyrede festskrifter, som Kai Edvard Larsen har stået for, deriblandt »Brandforsikringsforeningen for bygninger på Als«, 1953, er kommet et nyt jubilæumsskrift i anledning af 100 års virksomhed i »Den gensidige alsiske Brandforsikring for Løsøre«. På udmærket måde er brandforsikringens historie heri skrevet på baggrund af den almindelige historiske udvikling i landsdelen. I et indledende kapitel giver forfatteren en levende skildring af, hvordan en brand i gammel tid måtte virke, hvor hjælpeløs man stod, hvordan mennesket helt følte sig prisgivet elementernes rasen. Der gøres rede for, hvordan overtro i den forbindelse måtte florere. Illustrationer viser os en række af de steder, hvor brande var hensatte, i dysser og i brandtræer. Der gøres rede for den ældre organisation af hjælpen til de brandlidte. Interessant er påvisningen af, hvordan de politiske brydninger fandt vej ind i Landesbrandkasse fra 1773, der ejedes af og omfattede provinsen Slesvig-Holsten, ligesom der redegøres for, hvordan man over oprettelsen af mange små brandkasser når frem til oprettelsen af »Den alsiske Brandkasse for rørlige Ejendele« den 29. september 1858 med proprietær Knud Knudsen, Lysholm, som første formand og formand til hans død 1903. Han og biskop Jørgen Hansen er de to udførligste biografier i den samling »Profiler i ledelsen«, der slutter bogen, viet. Lovene fra 1858 er gået tabt (!), derfor optrykkes lovene af 1881, der er gennemset af biskop Jørgen Hansen, der iøvrigt havde indsendt et selvstændigt lovforslag. Disse love indbyder såvel ved deres realiteter som i deres sproglige udformning læseren til et nøjere studium.

Iøvrigt følger man brandkassens liv og trivsel gennem krigen 1864, hvor man forgæves søger at få staten til at overtage en del af brandkassens forpligtelser (de er forøvrigt forbløffende små), og gennem fremmedherredømmet frem til genforeningen. De vanskeligheder og den usikkerhed på det økonomiske område, genforeningstiden frembød, afspejler sig klart i skriftet, ligesom de fornyede vanskeligheder, som den anden verdenskrig og besættelsen førte med sig. Fra Historisk samfunds side er der grund til at sige tak til brandforsikringens bestyrelse og skriftets forfatter for dette bidrag til studiet af en speciel side af landsdelens historie.

K. F.

Troels Fink: Geschichte des schleswigschen Grenzlandes.

Ejnar Munksgaard, København. 1958. 352 sider.

Troels Finks to bøger »Rids af Sønderjyllands historie« og »Sønderjylland siden Genforeningen i 1920« er under ovenstående titel

kommet i tysk oversættelse ved Erik Bernstorff. Mens den danske udgave er ført frem til 1954, er den tyske udgave afsluttet med en omtale af de dansk-tyske mindretalsforhandlinger i 1955, der danner et naturligt skel, idet man med dem tør betragte et bevæget efterskriftskapitel i grænselandets historie, som bragt til en vis afslutning. Bogen er som de danske udgaver forsynet med gode oversigtskort og derudover med fotografiske gengivelser af malerier af sønderjyske førerskikkelser. I en efterskrift giver forfatteren en oversigt over kilder og litteratur, ligesom der bringes kongerække og fortegnelse over hertugerne af den abelske og gottorpske slægt. I forordet giver Troels Fink udtryk for, at han betragter bogen som et bidrag til en tysk-dansk samtale om grænselandets anliggender, idet han gør opmærksom på, at selv under udfoldelse af den størst mulige objektivitet må synspunkterne på grænselandets historie blive forskellige, alt efter som den betragtes fra nord eller syd. Man må ønske denne bog, over hvis klarhed danske læsere gennem årene har glædet sig, stor udbredelse mod syd.

K. F.

Troels Fink: Fem foredrag om dansk udenrigspolitik efter 1864. Universitetsforlaget i Aarhus. 1958. 81 sider.

Denne lille bog rummer fem foredrag, som professor Fink har holdt om dansk udenrigspolitik i tiden fra 1864—1949; de fire af foredragene blev holdt i radioens aftenhøjskole i efteråret 1957. Fink stiller i udsigt, at skriftet er forløber for en større fremstilling med kildehenvisninger. En sådan fremstilling er ikke overflødiggjort af det foreliggende lille skrift, men det er værdifuldt, at hovedresultaterne af de undersøgelser, Fink har kunnet foretage i det danske udenrigsministeriums arkiv op til 1914 og en del af det tyske udenrigsministeriums arkiv, der blev fremdraget efter 1945, nu har kunnet publiceres. Der er meget stof til eftertanke på disse sider for såvel den historiske som den politisk interesserede læser, og stoffet virker trods den stærke koncentration levende og spændende; Svend Thorsen har i en dagbladsanmeldelse karakteriseret bogen som »en politisk gyser, enestående i sin art«.

Første afsnit rummer en gennemgang af hovedlinjerne i dansk udenrigspolitik fra 1864 til Atlantpagten, medens de fire følgende afsnit samler sig om enkelte problemer: Københavns befæstning som udenrigspolitisk problem, Danmarks udenrigspolitiske stilling under den russisk-japanske krig og de lütkeniske forhandlinger. Sluttelig foretages en sammenstilling af Danmarks stilling ved krigsudbrudene i 1914 og 1939. Forholdet til Tyskland bliver naturligt bogens hovedemne, og forholdene i Nordslesvig behandles sideløbende som medbestemmende for det danske folks følelse overfor Tyskland.

Problemerne anskues ud fra samspillet mellem dansk udenrigspolitik og dansk forsvarspolitik i de forskellige faser, som er antydnet i ovenstående oversigt over, hvad de enkelte afsnit indeholder. Der kastes nyt lys ind over mangt og meget. Der gives således oplysninger om forhandlingerne under den russisk-japanske krig mellem Danmark og Tyskland — mellem den danske konge og den tyske kejser, ligesom der gives nyt perspektiv til de lütkeniske samtaler, og ikke mindst den udredning, Troels Fink giver af neutralitetspolitikens udvikling, vil interessere og fremkalde nye vurderinger.

Det har været et almindeligt synspunkt, og det er i tidens løb blevet stærkt underbygget af de historiske lærebøgers fremstilling, at Danmarks historie efter 1870 ikke rummede meget stof af udenrigspolitisk karakter; spørgsmålet om Københavns befæstning er således overvejende blevet behandlet ud fra indenrigspolitiske synspunkter. Finks arbejde vil bringe mange forhold frem til en kritisk revision, omend man naturligt må afvente den større, dokumenterende fremstilling. — Det foreliggende arbejde er dog allerede af en sådan karakter, at den, der interesserer sig for moderne dansk historie, ganske enkelt ikke kan komme uden om at læse det — og i den diskussion, der står om ansvaret for begivenhederne i april 1940, er det vist tillige det værdifuldeste bidrag, der er fremkommet. *K. F.*

V. Sjøquist: Peter Vedel. Udenrigsministeriets direktør.

Bind I 1823—1864. Universitetsforlaget. Aarhus 1958. 286 sider.

Skrifter udgivet af Jysk Selskab for Historie, Sprog og Litteratur.

Der skal her kun kort gøres opmærksom på, at arkivar Viggo Sjøquist, udenrigsministeriet, har udsendt 1. bind af værket om Peter Vedel, udenrigsministeriets direktør i flere for Danmark særdeles afgørende situationer og en mand, om hvem man allerede på forhånd vidste, at han havde sat et afgørende præg på mange vigtige beslutninger, et indtryk, der stærkt bekræftes af Sjøquists studier. Sjøquist har kunnet udnytte Vedels utrykte erindringer, dagbøger, breve og andet hidtil utilgængeligt arkivmateriale. Spørgsmål som tidligere biografer og også professor Aage Friis i sin biografi i »Dansk biografisk leksikon« måtte lade stå delvis ubesvarede, får nu deres svar, der klart går i den retning, at Peter Vedel har haft større indflydelse på dansk udenrigspolitikens udformning, end man hidtil har turdet hævde med sikkerhed. Det gælder ikke mindst i forholdet til Hall i de afgørende år op mod 1864, hvor han som departementschef i udenrigsministeriet øvede stor indflydelse. Sjøquists fremstilling giver også nyt stof til belysning af mænd som Krieger og Monrad. Det foreliggende bind behandler Vedels barndom, ungdom og studietid og hans universitetsgerning, til han i 1858 blev udnævnt til depar-

tementschef i udenrigsministeriet. Sjøquist giver derefter en indgående behandling af dansk udenrigspolitik i årene 1858—64 og Vedels stilling i den. II. Bind vil omfatte tiden fra 1865 til Vedels død 1911. En egentlig anmeldelse skal først bringes her i årbøgerne, når værket foreligger afsluttet, men det kan allerede nu siges, at det vil være et afgørende bidrag til belysning af dansk udenrigspolitik, der så vil være skabt. Fremstillingen er letlæselig og overskuelig — ja, nærmest spændende. Med interesse vil man afvente, hvad der i næste bind er at berette om 60ernes forhandlinger med Bismarck og Vedels indsats omkring krigsudbrudet i 1870. Bogen foreligger i det smukke udstyr, der er karakteristisk for Jysk Selskabs publikationer.

K. F.

Chr. Stenz: Sønderjyllands Historie.

Danskerens forlag, Åbenrå. 1958. 135 sider.

Chr. Stenz har sat sig for at skrive en Sønderjyllandshistorie til skolebrug, og det er lykkedes. Når der på 135 sider skal gøres rede for en arkæologisk udvikling gennem 10.000 år og en historisk gennem mere end 1000 år, må fremstillingen blive kortfattet; men den er letlæselig og klar og vil på eleverne virke alt andet end kedelig. Udstyret er, som en moderne skolebogs bør være, og der er lagt megen vægt på illustrationerne, hvoraf mange ikke er set før. Billederne alene rummer meget godt arbejdsstof til historietimerne. Bogen sluttet med en række oversigter over befolkningsforhold og gode grafiske fremstillinger af stemmetal fra tyske rigsdagsvalg, folketingsvalg og valg i Sydslesvig i tiden 1947—58, ligesom der er et godt kort over folkeafstemningen i 1920. Der vil i disse sider være stof til at stille elevopgaver. — Bogen åbner stoffet i dets helhed for eleverne uden at tage læreren brødet ud af munden. Beskæringen har sine steder været hård; således leder man forgæves efter Kloppenborg Skrumsagers navn. Det kulturhistoriske stof har fået mindstepladsen i fremstillingen; det er sikkert rigtigt sådan. Det kan tages fra den snævrere hjemstavn, hvad enten man vil bygge på de fremstillinger af den egentlige hjemstavnshistorie, der er fremkommet eller er ved at fremkomme i disse år, eller på fortælling. Et samspil mellem denne bog og den egentlige hjemstavnshistorie vil utvivlsomt falde godt ud.

Forfatteren pålægger sig i forordet at lægge hovedvægten på det sagligt refererende. Det er lykkedes, selv hvor forfatteren har været direkte impliceret i sagerne gang. Bogen er saglig, uden at være trist. Derfor vil den kunne anvendes i alle vore skoleformer — blandt ældre elever som en kortfattet grundbog for videre studium. Men iøvrigt er det et spørgsmål, om ikke forældre bør give deres børn den til eje.

K. F.

**Danfoss atlas. 1933—1958. Danfoss i 5 kontinenter.
Vojens og Danfoss 1958, 198 sider, ill.**

Siden genforeningen er der i Sønderjylland udsendt et stort antal jubilæumsskrifter, som fortæller om en lang række af landsdelens virksomheder eller foreninger. Enkelte af disse skrifter har kun ringe interesse uden for en snævrere kreds, men mange yder dog også vægtige bidrag til landsdelens økonomiske og kulturelle historie.

I år har det unge, men verdenskendte firma Danfoss på Als kunnet fejre 25-året for oprettelsen, og på grund af det eventyr, firmaets vækst har været, har det til trods for det for en virksomhed korte åremål kunnet udsende et virkeligt fornemt festskrift.

Skriftets første del giver en fotografisk præsentation af den mægtige virksomhed og det ledende personale, medens anden del fortæller om Danfoss i fem verdensdele. Disse to dele har kun mere intern interesse for virksomhedens medarbejdere og kunder, men tredje del, der fortæller historien om Danfoss og om byer omkring Danfoss, har derimod på grund af virksomhedens eksplosionsagtige vækst og de derigennem opståede store problemer for hele Nordals mere almen interesse.

De to afsnit giver et værdifuldt billede af den udvikling, fabrikken har sat igang i Als Nørherred.

Historien om Danfoss fortæller om det eventyr, som begyndte i 1933, da fabrikant Mads Clausen startede sin virksomhed på et loftsværelse på faderens gård i Elsmark, og som til foreløbig resultat har givet, at Danfoss har udviklet sig til at blive Europas største fabrik for automatik og tilhører til køle- og varmeanlæg og den største producent af hermetiske kølekompressor.

Da tallet på fabrikkens arbejdere og funktionærer voksede fra 50 til 100, udtalte borgmesteren i Nordborg, at det var en sensation; ingen havde dengang drømt om, at tallet ved 25-års jubilæet skulle stige til over 3000. Det vil sige, at omkring 15.000 mennesker eller over en tredjedel af Als' befolkning i dag direkte eller indirekte er afhængige af Danfoss. Det har rejst en lang række problemer for landsbysamfundene på Nordals og fuldstændigt ændret det idylliske landskabsstruktur.

Hvor der før lå grønne marker, ligger der i dag et mægtigt fabriksanlæg, hvis gulvareal dækker 50.000 m², og der er rejst store boligkomplekser, som har øget sognenes indbyggertal til det to-tredobbelte. Nordborgs indbyggertal er vokset fra 976 i 1937 til 2096 i dag og Havnbjerg, i hvilken kommune den nye by Langesø er vokset op, fra 886 til 2163. Men også menneskelige problemer er der skabt her, hvor der i århundreder kun har været en forsvindende tilvanding. Nye befolkningsgrupper er i ret stort tal trængt ind på et forholdsvis

lukket område, således at Nordals er kommet i støbeskeen på mere end én måde.

Byer omkring fabrikken giver en interessant skildring af disse problemer, som ikke vil blive mindre med tiden, når fabrikken efterhånden trækker flere af den faste stab til sig som fastbosiddende.

Bogen, der er overdådigt udstyret med illustrationer fra fabrikken og fra Als samt fra virksomhedens afdelinger rundt om på jordkloden og med vejledende kort, er trykt dels af P. J. Schmidts bogtrykkeri i Vojens og dels i Danfoss' eget offsettrykkeri.

O. C.

På grund af stor stofmængde og andre forhold har en del anmeldelser og omtaler måttet vente til et senere halvbind.

Af bøger, der er under anmeldelse eller er anmeldt, skal nævnes:
Ernst Siegfried Hansen: *Disteln am Wege*. Bielefeld-Bethel.

H. Joachim Kuhlmann: *Besiedlung und Kirchspielorganisation der Landschaft Angeln im Mittelalter. Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins* bd. 36.

Thyge Thyssen: *Bauer und Standesvertretung. Werden und Wirken des Bauerntums in Schleswig-Holstein seit der Agrarreform. Quellen und Forschungen* bd. 37.

H. F. Schütt: *Flensburger Stadtrecht. Eine Untersuchung zum Flensburger Stadtrecht vom 13. Jahrhundert bis zum Beginn des 17. Jahrhunderts. Schriften der Gesellschaft für Flensburger Stadtgeschichte* Nr. 13.

Noter og nyt

Fhv. amtslæge, dr. med. H. Lausten-Thomsen †

Den 27. oktober er Historisk samfunds gamle formand og æresmedlem, fhv. amtslæge, dr. med. H. Lausten-Thomsen afgang ved døden efter nogle få dages sygeleje. Med ham er en af de mest fremtrædende personligheder inden for det slægtled, man passende kunne kalde for *genforeningens mænd*, gået bort.

Dr. Lausten-Thomsen fyldte 80 år i juni, og en fødselsdagsartikel, der allerede var sat og klar til at gå i trykken, har derfor nu på slutningen af redaktionen måttet omskrives til en nekrolog.

Hans Lausten-Thomsen fødtes d. 6. juni 1878 i Roost, Arrild sogn, og var søn af Hinrich Thomsen, skoleforeningens kasserer gennem mange år. Han havde lyst til bogen og blev i 14-årsalderen elev på Kolding latin-skole, hvorfra han 1897 dimitteredes med studentereksamen. Efter denne meldte det spørgsmål sig for Lausten-Thomsen som for alle jævnaldrende, der som danske akademikere ville tage en gerning op i hjemstavnen, hvilket studium han skulle påbegynde for at nå dette mål. Hans interesser lå især inden for de humanistiske fag, men det var i fremmedherredømmets tid udelukket, at en dansksindet kunne gøre sig håb om at blive lærer ved en af de sønderjyske gymnasieskoler. Embedsvejen var i det hele lukket for en, der tonede dansk flag. Tilsyneladende har han til at begynde med ikke været helt klar over, hvilket brødstudium han ville gå i lag med. For at kunne tage en embeds-eksamen var det imidlertid nødvendigt at have tysk studentereksamen, og han rejser derfor endnu allerede 1897 til latin-skolen i Ratzeburg i Lauenburg, som jo indtil 1864 var en del af den danske helstat, og 1899 aflægger han her den såkaldte abitur. Han har nu fået klaring på, at han vil være læge og studerer i de følgende år medicin i Berlin, Freiburg og Strassbourg. I Berlin levede han sammen med dansksindede sønderjyske studenter, der samledes i S.St., et muntert studentertilv, om hvilket han på sine gamle dage yndede at berette. Men der blev også bestilt noget og efter kun fem års studium kunne han i 1904 tage lægeeksamen i Freiburg. Samme år blev han dr. med. på en afhandling: Über irreponible Schultergelenks-luxuationen. Efter yderligere uddannelse som assistent hos en embedslæge i Baden begyndte han 1906 lægevirksomhed i Skærbæk, og han fik snart en stor og meget udstrakt praksis. De lange ture på hestevogn for at nå frem til patienterne gav ham et indgående kendskab til hver by og omtrent hver eneste gård på vesteregnen. Senere

udvidedes hans sted- og personkendskab til andre egne af Nordslesvig, så at vel næppe nogen overgik ham heri. Men lægevirkksomheden var ham ikke nok. Han blev snart en lokal, dansk førerskikkelse i Vest-slesvig. Allerede 1906 var han sammen med fire andre unge foregangs-mænd medunderskriver og medoverbringer af den bekendte adresse,

som overrasktes H. P. Hanssen, efter at han var udpeget til Jessens efterfølger som rigsdagsmand. Man ønskede, at Jessens politik skulle fortsættes, at § 5's fane skulle holdes højt, og der udtryktes mistillid til, at forhandlingspolitikken ville være til gavn. Nogle år efter (1910) har Lausten-Thomsen nærmet sig H. P. Hanssens syn. Han vil da helst henregnes til »de forsigtige«, der vil undgå unødige udfordringer, og som ønsker, at hovedvægten må lægges på dygtiggørelsen. Her møder vi noget centralt i Lausten-Thomsens personlighed og i hele hans senere virke. For ham kom oplysningsarbejdet og det kulturelle arbejde i det hele til at spille en overskyggende rolle. I egentlig politik tog han kun sjældent del. Han blev

ganske vist medlem af Skærbæk kommuneråd, men det var navnlig inden for vesteregns ungdoms- og foredragsarbejde, han kom til at gøre sig gældende. Snart fik han store områder af Nordslesvig til virkefelt som foredragsholder. Det var lykkelige arbejdsår.

Ved verdenskrigens udbrud måtte han straks give møde som militærlæge. Gamle veteraner fra da mindes ham gerne som en overordentlig modig og pligtopfyldende læge, der uden at tænke på egen sikkerhed færdedes i de yderste skyttegrave for at hjælpe sårede og lemlæstede. Efter hjemkomsten i december 1918 genoptog han sin virksomhed som praktiserende læge i Skærbæk og tog virksom del i agitationen forud for afstemningen. Efter at han ved genforeningen var blevet udnævnt til amtslæge for Tønder amt, tog han i 1921 bopæl i Tønder. For bedre at kunne dyrke sine litterære interesser og være deltager i det folkelige oplysningsarbejde gav han afkald på at være praktiserende læge. Og der blev også kaldt på ham fra mange sider. Han var på flere områder med til på afgørende måde at præge formerne for det kulturelle livs udfoldelse i det genforenede land. Han blev medlem af Skoleforeningens tilsynsråd, har været en meget aktiv

næstformand i Sønderjysk Teaterforening fra dens oprettelse i 1929 indtil for et par år siden, formand for Tønder Bibliotek, Det danske Kontor i Tønder og for Danmarks Naturfredningsforenings lokalafdeling for Tønder amt. Desuden har han været styrelsesmedlem eller formand for en række foreninger, der havde tilknytning til hans embedsgering som amtslæge, fra 1920—43 i Tønder amt, derefter 1943—48 i Åbenrå amt; en årrække tillige i Haderslev amt. Mange betydningsfulde og krævende opgaver har således været betroet ham. Her i Sønderjyske årbøger vil der dog især være grund til at fremhæve hans indsats som historisk forfatter og hans virksomhed indenfor Historisk samfund. Oprindeligt lå hans hovedinteresse på det sproglige område, især de gamle stednavne; han skrev om sagn og folkeminder, senere også om de gamle møller, hvis bevarelse lå ham meget stærkt på sinde. Bedst er dog sikkert hans mange mindre og større levnedsskildringer af fremtrædende sønderjyder fra fremmedherredømmets tid og genforeningsårene. De fleste af disse betydende mænd og kvinder har han selv kendt og oplevet, og derfor har han kunnet give skildringerne af dem et personligt præg. Disse biografiske skildringer og skitser findes spredt rundt i aviser og tidsskrifter, mange i Sønderjysk månedsskrift og Sprogforeningens almanak. De bedste findes dog vel nok i »Håbets Mænd«, en samling levnedsskildringer, som han redigerede og udgav sammen med Nicolai Svendsen i 1923. 1926 redigerede han »Tønder-bogen«, en beretning fra det 3. danske hjemstavnskursus, der afholdtes i Tønder 1925. Flere af hans hjemstavnsbetonede foredrag er trykt heri. I 1937 udarbejdede han to jubilæumsskrifter, henholdsvis for »Tønder Ungdoms- og Læseforening« og for »Løgumkloster Bank«, i 1942 skrev han i Skoleforeningens jubilæumsskrift foreningens historie fra 1892—1914, og i 1946 udsendte han »Dansk Tale«, hvori han har optrykt et udvalg af sine bedste taler og foredrag fra årene 1930—44. I 1932 var han medarbejder ved »Festskrift til H. P. Hanssen«, og i 1948 redigerede han »Bogen om H. P. Hanssen, skrevet af hans venner«. Hertil kommer tal-løse artikler og anmeldelser i Dansk Børneblad, Sønderjysk månedsskrift, Sønderjyske årbøger, Fortid og Nutid og i dagblade, især i Flensborg Avis, hvis litteraturanmelder han var fra 1912.

Dr. H. Lausten-Thomsen var stiftende medlem af Historisk samfund for Sønderjylland. På det stiftende møde d. 19. december 1922 indvalgte han i styrelsen, og han var fra første færd med i redaktionsudvalget for Sønderjyske årbøger. Med seminarielærer Claus Eskildsen som medredaktør begyndte han juli 1924 udgivelsen af Sønderjysk månedsskrift. Udgivelsen af disse to tidsskrifter var og er foreningens vigtigste arbejdsopgave, og ved sit medlemsskab i de to redaktionsudvalg kom dr. Lausten-Thomsen dermed i meget væsentlig grad til at præge Historisk samfund udadtil. Han var derfor også selvskreven som formand, da H. P. Hanssen umiddelbart før sin død 1936 trak

sig tilbage. Som udførligere omtalt i Sønderjysk månedsskrifts juni-hæfte har dr. Lausten-Thomsens formandsperiode været en opgangstid. Medlemstallet voksede jævnt og støt, nye opgaver toges op, især skal nævnes, at udsendelsen af bøger i den særlige skriferække begyndte 1939, at der afholdtes vejledende kursus for lokalhistorikere, og at der arrangeredes egns- og byvandring.

Der tales her i landsdelen så ofte om, at de gamle har svært ved at lade de unge komme til. For Lausten-Thomsen var det en selvfølge, at også yngre skulle med i ledelsen af Historisk samfund. Ofte har han, når en ældre, veltjent historiker har været nævnt som emne til en styrelsespost, stillet det spørgsmål, om den pågældende — hvor vel kvalificeret han end måtte være — ikke var for gammel. Man har derfor også set det særsyn for en historisk forening, at gennemsnitsalderen for Historisk samfunds styrelses medlemmer en overgang lå mellem 40 og 45 år. Selve det organisatoriske arbejde interesserede ham ikke så meget, han savnede måske også forudsætninger på dette område, men han har som formand haft en lykkelig evne til at gøre Historisk samfunds styrelse til et virkeligt arbejdsteam. Småtteriier interesserede ham ikke, og han overlod tillidsfuldt medarbejderne at ordne de sager, som blev dem tildelt.

Der er vel få her i landsdelen, der har ordet i sin magt, som Lausten-Thomsen havde det, og endnu færre, der taler og skriver et renere og smukkere dansk, end han gjorde det. Hans formfuldendte ledelse af Historisk samfunds møder er i alles erindring, og medarbejderne ved vore tidsskrifter har ikke kunnet undgå at mærke, hvor store krav han stillede også til den sproglige udformning — krav som det ikke altid har været let at honorere.

Ved hans 70-årsdag hyldede Historisk samfund ham ved i Sønderjysk månedsskrift at bringe en bibliografi over hans mange trykte arbejder og ved at udsende og tilegne ham en bog med titlen »Nordslesvigs åndelige genforening med Danmark«, måske en lidt klunget titel, men ved valget af den, havde man i tanken, at i dette arbejde, den åndelige genforeningsproces, stod Lausten-Thomsen i første række.

En alvorlig sygdomsperiode bevirkede, at han ikke mente at kunne byde sig selv den øgede arbejdsbyrde, som omorganiseringen af foreningen i 1955 medførte. Med vemod måtte derfor den store forsamling af årsmødedeltagere på Dybbøl i 1956 tage til efterretning, at han nedlagde formandshvervet. Forstander Hans Lund takkede og hyldede ham i hjertelige ord for hans store indsats inden for det lokalhistoriske arbejde og foreslog ham under forsamlingens varme bifald udnevnt til foreningens æresmedlem. Nu ved hans død skal der også lyde en dybfølt tak for hans dygtige ledelse af Historisk samfund gennem 20 år og for hans livslange arbejdsindsats inden for det kulturelle arbejde i Sønderjylland. Vi er blevet fattigere ved hans bortgang.

P. K. I.

Fhv. amtslæge, dr. med. Mads Michelsen †

I en alder af næsten 86 år er fhv. amtslæge, dr. med. Mads Michelsen, Åbenrå, afgået ved døden og dermed er atter en af de gamle, der sammen med H. P. Hanssen, Thade Petersen, M. Mackeprang og H. Lausten-Thomsen udførte det første betydningsfulde arbejde for at skabe et levedygtigt Historisk samfund for Sønderjylland, gået bort. Ganske vist var Mads Michelsen ikke medlem af den første styrelse, men efter Thomas Ries' død indvalgte han på årsmødet i Løgumkloster d. 29. juni 1924 i styrelsen og overtog samtidig kassererhvervet. Som medlem af forretningsudvalget var han med til at tilrettelægge og præge foreningens arbejde i en årrække — indtil 1940 da han på årsmødet i Haderslev d. 26. maj bad sig fritaget for det ansvarsfulde og arbejdskrævende hverv. Historisk samfunds gamle forhandlingsprotokol er knap og kort i sine referater af styrelses- og forretningsudvalgsmøder, men selv om den havde været mere udførlig, havde man vel alligevel næppe derigennem kunnet få et rigtigt indtryk af dr. Michelsens lune og humorfulde tale. Vi yngre mindes med glæde, når han nu og da som gæst i de senere år har deltaget i styrelsesmøder og krydret forhandlingerne med slagfærdige bemærkninger og kloge råd.

Dr. Mads Michelsen var ikke åbenråer af fødsel — han er født i Skodborg d. 23. oktober 1872 —, men faderen, den senere formand for Sprogforeningen, Jacob Michelsen, overtog nogle måneder efter sønnens fødsel Lille Kolstrupgård og dermed var Mads Michelsens skæbne knyttet til Åbenrå. Bortset fra nogle års ophold i Haderslev, medens han besøgte latinskolen der, og studieårene i Berlin, har han hele tiden boet i Åbenrå. Fra hans studenterår fortjener det at nævnes, at han var stifter af den sønderjyske studenterforening S. St., der nu i København fører traditionerne fra Berlin videre. Da han i 1902 nedsatte sig som læge i Åbenrå, søgtes han af patienter fra størsteparten af Åbenrå amt, og også efter at han i 1921 var blevet amtslæge fortsatte han som praktiserende læge. Han blev snart en af byens markante skikkelser. Allerede 1905 blev han formand for Selskabelig Forening,

der førte den af Fr. Fischer stiftede og af de preussiske myndigheder standsede Frederiksklubs traditioner videre. Foreningen tog efter genforeningen igen navneændring til Frederiksklubben og i næsten 50 år var Mads Michelsen formand for den. Han har skrevet festskrifterne i anledning af klubbens 75-års og 100-års jubilæer. Allerede 1919 indvalgte han i byrådet, og fra 1920 har han derefter med et par års afbrydelse indtil 1942 repræsenteret det konservative folkeparti. Han øvede i byrådet på forskellige områder en betydelig og påskønnet indsats, men det arbejde, han uden tvivl selv har værdsat højest, er hans virke inden for museumsudvalget, hvis formand han var. Han var en interesseret amatørarkæolog og har deltaget i en lang række udgravninger inden for amtets grænser. Han har indsamlet og erhvervet genstande til museets søfarts- og kulturhistoriske afdelinger, men hans hovedindsats på det museale område var dog opførelsen og indretningen af den nye museumsbygning. Mads Michelsen samlede ikke blot til Åbenrå museum. Hans eget hjem var også et museum, han var storsamler. Gamle gedigne møbler, værdifulde malerier og kunstgenstande prydede hans stuer. Af størst værdi er hans enestående samling af gamle Åbenrå-sølvmedearbejder. En nærmere omtale af denne samling kan ventelig senere bringes i Sønderjyske årbøger. Foruden de ovennævnte jubilæumsskrifter om Frederiksklubben har han udgivet en oversættelse af H. Schlaikiers bog om den åbenråske søfarts historie sammen med et selvstændigt tillæg. Endvidere har han skrevet den lille bog: Omkring »Tressuren« og »Det blinde Æsel« og har i Haderslev katedralskoles og Åbenrå statsskoles elevforeningers årsskrifter skrevet om skoleliv i gamle dage. En påbegyndt bog om Åbenrå-sølvmedene har han desværre ikke nået at få afsluttet, men endnu mere at beklage er det dog, at han ud over nogle spredte tilløb ikke har nået at skrive sine erindringer. Det ville utvivlsomt være blevet interessant og fornøjelig læsning.

Med Mads Michelsen er en af Sønderjyllands gode sønner gået bort. Ved hans død skal der også fra Historisk samfunds side lyde en varm tak for hans indsats på det lokalhistoriske og museale område. Hans minde vil leve længe iblandt os.

P. K. I.

Gudmund Schütte †

86 år gammel er godsejeren, filologen og historikeren Gudmund Schütte død. Siden 1915 besad han foruden Eskær i Salling godset Sct. Andræ i Kärnten. Gudmund Schüttes indsats var i det væsentligste bestemt af en frontstilling mod »vrangt lærdomme« i tyske videnskabsmænds produktion. Den ændrede situation i grænselandet i forbindelse med hans høje alder gjorde, at Schüttes navn i de senere år var knapt så meget i forgrunden som f. eks. i 1930'erne, men ud

fra de synspunkter, som han havde arbejdet sig frem til, gav han dog lige til det sidste sine bidrag til drøftelse såvel i tidsskrifter som i sønderjyske dagblade, især »Flensborg Avis«.

Gudmund Schütte blev student fra Horsens i 1889; i 1898 blev han magister i tysk filologi efter året før at have vundet guldmedalje og at have stiftet »Selskabet for germansk Filologi«. I 1907 blev han dr. phil. på afhandlingen »Oldsagn om Godtjod«. Han udnyttede i flere perioder den ret, doktorgraden gav ham, til at forelæse på Københavns og Aarhus universiteter. Den, der har fulgt en af disse forelæsningsrækker, bevarer mindet om en markant personlighed, og som et kuriosum, den nøgleraslen, han altid ledsagede sine forelæsninger med.

Studier i oldgermansk digtning og etnografi, i heltesagn og oldhistorie førte til en lang række værker, især på tysk, fra hans hånd. I 1927—33 udkom i Cambridge det store etnografiske værk: »Our Forefathers, the Gothic Nations«.

Hans arbejde førte ham tidligt over på studier og undersøgelser i forholdet dansk-tysk — oftest polemisk rettet mod de »altske annexionslærdomme« — titlen på en bog fra 1909, og selv om hans værker ofte fik en kølig modtagelse, har de dog fået indflydelse på tyske videnskabsmænds syn på forholdene nord for Ejderen. Et lignende syn som i de videnskabelige skrifter bar de mere populære bøger »Sønderjylland kalder« (tre udgaver) og »Sønderjyske rigssagn« fra 1930'erne og 1940'erne.

Schütte var en flittig bidragyder til »Sønderjyske årbøger«. Årgang 1900 bringer det første bidrag fra ham »Var anglerne tyskere«, i 1903 skrev han om »Den irske nationalitetsbevægelse«, i 1937 findes »Nogle randgloser til Sønderjyllands Historie bd. 4« og i 1938 »Tyske fremstillinger af Sønderjyllands nationalitet efter 1896« og »Sagnet om Uffe hin Spage«. I 1950 finder man »Skrønen om Kejser Otto IIs tog til Odde-sund«, og i 1952 et diskussionsindlæg i drøftelsen med Anders Bjerrum »Anglerne, det evige stridsemne«. Også anmeldelser har han ydet til årbøgerne.

Gudmund Schüttes forfatterskab har for en stor del været bestemt af en frontstilling og har ikke undgået den ensidighed, der kan være en følge deraf. Men han har ydet en indsats i udforskningen af Sønderjyllands historie, der vil blive stående. K. F.

Peter Ingwersen,

6. 12. 1885 — 15. 2. 1958.

Den 15. februar døde Oberregierungsrat Dr. Peter Ingwersen i Slesvig. I ham mister lokalhistorien i Slesvig-Holsten en af sine betydeligste personligheder.

Peter Ingwersen var søn af grænselandet. Familien stammer fra Mellemslesvig, og selv var han født i Flensborg. Han blev uddannet til

folkeskolelærer i Åbenrå og Tønder og blev først ansat i Dynt ved Broager, men da seminarieuddannelsen ikke var ham nok, tog han som voksen studentereksamen fra overrealskolen i Flensborg. Efter studieår i Freiburg, Berlin og Kiel tog han embedseksamen ved Kiels universitet, og i 1914 disputerede han for den filosofiske doktorgrad i Kiel med en afhandling om paragraf 5. Efter at have været lærer og forstander ved forskellige seminarier blev han ansat ved de centrale skolemyndigheder i Slesvig og endte 1945 sin løbebane som Oberregierungsrat og Schulrat.

Dette er dog kun de korte og nøgterne data fra et liv fuldt

af virksomhed, som dog også rummede skuffelser og modgang.

Peter Ingwersen var en fremragende pædagog og skolemand, som hans elever og medarbejdere så op til med hengivenhed, men han var mere end kun pædagog. I ham forenedes pædagogiske og historiske interesser. Han mente, at opdragelsen af et menneske måtte ses i sammenhæng med dets hjemstavn, land og folk og dettes historie. På den anden side fremhævede han, at landets, folkets og verdens historie spejler sig i hvert enkelt menneskes og families skæbne og i sognets, byens og landsdelens udvikling. Derfor gjaldt hans store kærlighed familieforskningen; derfor fremhævede han hjemstavnshistoriens betydning for skoleundervisningen, og derfor satte han lærerne i gang med lokal- og hjemstavnsforskning.

Efter 1. verdenskrig forfattede han en lille bog: »Wie erfasse ich die Geschichte meiner Heimat? Eine Anleitung, besonders für Lehrer.« Breslau, 1922. Mange bestræbelser på hjemstavnsforskningens område, således arbejdskredsen i Store Vi, skyldtes hans tilskyndelse.

Den sidste krigs sammenbrud bragte ham mange skuffelser, men han fik den store tilfredsstillelse, at han nu kunne fuldende sit livsværk på bredere basis. Hvad der var begyndt i årene mellem krigene, fandt nu sin fortsættelse i Arbeitsgemeinschaft für Landes- und Volkstumsforschung, grundlagt 1949 i Slesvig med Peter Ingwersen som leder. I denne organisation samledes alle hjemstavnsforskere i landet, ikke blot de såkaldte lægfolk, men også videnskabsmænd

fra universitetet i Kiel, senere også Hamborg, og andre institutter omfattende alle de områder indenfor historie- og sprogforskningen og naturvidenskaben, der har snævrere tilknytning til landet. Denne sammenslutnings betydning ligger netop i, at den forener videnskabsmænd og lægfolk til fremme af hjemstavnsforskningen. Lægfolk understøttes metodisk af videnskabsmænd, og til gengæld får disse værdifuld hjælp fra hjemstavnsforskere i deres større undersøgelser og arbejder. Arbeitsgemeinschaft virkeliggør på denne måde et grundprincip i den moderne landshistoriske forskning, nemlig at en vid verdenshistorisk horisont skal forenes med en grundig udforskning af et mindre område.

At Arbeitsgemeinschaft har nået denne videnskabelige betydning og er blevet den slesvig-holstenske lands- og hjemstavnsforsknings repræsentative organisation, som har fundet påskønnelse også uden for Slesvig-Holsten, skyldes Dr. Ingwersens personlighed.

Siden 1952 har Arbeitsgemeinschaft udgivet en egen skriftrække »Gottorfer Schriften«, som begyndte med en afhandling om Sydøst-slesvigs bebyggelsesforhold i middelalderen. Det fjerde bind i rækken er et festskrift til Dr. Ingwersens 70-års fødselsdag og behandler folkeminder, men det betydeligste bind hidtil er sikkert »Methodisches Handbuch für Heimatforschung« (1954). Denne håndbog, som omfatter alle grene af hjemstavnsforskningen, kan opfattes som højdepunktet af Peter Ingwersens litterære virksomhed. Hvad han begyndte i 1922 som et første forsøg, kunne han nu fuldende sammen med en række betydelige og sagkyndige videnskabsmænd.

Arbeitsgemeinschaft har mistet sin grundlægger og lands- og hjemstavnsforskningen i Slesvig-Holsten en betydende mand, men Peter Ingwersens virke og hans fornemme og dog venlige personlighed vil altid være en spore til at fortsætte hans livsværk i hans ånd.

W. Laur.

Nyt fra arkiverne.

Landsarkivets besøgstal er i 1957 steget meget væsentligt. Medens der i 1956 var 730 besøgende på læsesalen, var tallet 1957 1328, og det ser ud til, at det i år — i 25-året for landsarkivets oprettelse — vil blive nogenlunde af samme omfang, måske endda lidt større. Når bortses fra de ordinære afleveringer af embedsarkivalier, hvoraf her blot skal nævnes Jordlovsudvalgets aflevering af den sønderjyske domæneforvaltnings arkiv, er landsarkivets samlinger i det sidste år blevet forøget med Sønderjydsk Fonds meget omfattende arkiv, med en del sager fra Bogens Højskole i Toftlund, med Stollig mejeris forhandlingsprotokoller 1894—1947, med sager bl. a. fra fhv. amtsforvalter Jon. Smith, dr. Lorenz Christensen, amtslæge dr. med. Mads

Michelsen, pastor N. C. Nielsen, bådsmænd Søren Møller, Åbenrå, kaptajn Hans Schlaikier, Stentoft og overlærer Jørgen Ravn, forhen Nordborg. Allerede for nogle år siden afleveredes en betydelig del af de hidtil på Åbenrå museum opbevarede arkivalier, der især vedrørte den åbenråske skibsfart. I år er resten blevet afleveret; i den nye aflevering er der atter en del arkivalier vedrørende skibsfarten, men endvidere er der så interessante ting som farver Martin Bahnsens kopibøger 1851—69, Fr. Fischers astronomiske iagttagelser 1835—71, Åbenrå sømandsforenings protokoller 1886—1933, Åbenrå bødkerlavs arkiv 1825—89 samt en del spredte arkivalier fra Åbenrå by og amt. Fra Rigsarkivet er afleveret rigsdagsmand Gustav Johannsens og historikeren og politikeren Johan Ottosen og hustru Martha Ottosens privatarkiver. Flere af de afleverede privatarkiver er utilgængelige indtil videre eller kun tilgængelige på nærmere fastsatte betingelser.

P. K. I.

Overflytningen af Flensborg byarkiv fra de trange lokaler i tårnet i Deutsches Haus til den gamle latinskele i Klostergangen tog længere tid end forudset (jfr. Sønderjyske årbøger 1957, s. 320). Først den 25. juni var man klar til at markere flytningen ved en lille indvielses-højtidelighed, hvori deltog repræsentanter for Landesarchiv på Gottorp, Kiels stadsarkiv og landsarkivet i Åbenrå samt en række fremtrædende personligheder inden for det flensborgske kulturliv. Efter ombygningen af den gamle skole findes der nu et godt studieværelse for de besøgende, og for personalet er der gode og rummelige kontorer og arbejdsrum. Også lederen af det flensborgske byhistoriske selskab, fhv. stadsarkivar, dr. O. Schütt, har sit kontor her, ligesom også byens teater- og musikarkiv, hvis leder er dr. Claus Witt, har fået rummelige og velindrettede lokaler i bygningen.

P. K. I.

Haderslev Amts Museum.

Atter i år var Haderslev Amts Museums udgravningsvirksomhed præget af det store offerfund i Ejsbøl mose som den vigtigste opgave i disse år. I samarbejde med Nationalmuseet blev udgravningen fortsat efter de samme retningslinier som tidligere. Udgravningsområdet blev udvidet til begge sider langs søbredden og længere ud i søen, således at nu i alt 300 m² er undersøgt, men til ingen af siderne nåedes en afslutning af fundet. Det synes at tynde ud imod nord, men det så ikke just ud til, at udgravningen kan afsluttes næste år.

Antallet af fundne genstande har nu passeret de 2000, og deriblandt findes igen i år de tunge broncekæder, som — ganske ens — har prydet stridshestenes hovedtøj. Årets fund kaldte vi en stor, 40 cm lang spydspids. Den var bøjet i en ret vinkel og yderligere ødelagt

ved 14 kraftige hug i æggene. Netop denne spydspids havde været prydet med indlagte ornamenter i bronze og sølv. Nyt er også, at nu de romerske fabrikantstempler på sværdklingerne dukker op, men derom vil vi nok høre mere, når flere af sværdene er nærmere undersøgt.

I Sønnerballe undersøgtes et meget interessant gravkammer fra yngre stenalder. Det var et langt, lavt kammer, der oprindeligt havde været dækket af 3 dæksten og er sikkert en af de sjældne storstensgrave bygget af enkeltgravsfolket. Derfor var det særlig uheldigt, at dette kammer var uden fund, som kunne give et bindende bevis. Myrpold på Løjt var hidtil vort eneste eksempel på denne gravtype her i landsdelen.

Endnu interessantere var udgravningen i Arnitlund, hvor en stor overpløjet gravhøj skulle fjernes. Højen var anlagt og flere gange udvidet i ældre bronzealder, og udgravningens vigtigste resultat var fund af mange parallelle hjulspor i undergrundens sand under højen. Vi vidste i forvejen, at den store jyske hærvej var gået der forbi, og vejsporene hører uden tvivl til den. De gik forbi nordsiden af den ældste del af højen og ind under de yngre dele af den og viste, at på et eller andet tidspunkt i ældre bronzealder var man begyndt at køre i hvert fald på den side af højen.

Af løsfund, som er indkommet til museet, må især fremhæves en smuk, velbevaret tinkande fundet ved engpløjning i Hoptrup. Dens stempler fortæller, at den er lavet i Lübeck, og den er dateret til 1584.

Den voksende interesse for hjemstavns historie, som giver sig så mange glædelige udslag, har nu sat en ny frugt i oprettelsen af et museum i Jels. Det har til huse i et par lokaler i skolen, og det er også fire af dens lærere, Haar, Hviid, Nielsen og Relsted, som er de drivende kræfter bag arbejdet. Foruden genstande fra historisk tid rummer museet en ikke ubetydelig oldsagssamling tilvejebragt ved indsamling og nogle udgravninger foretaget i samarbejde med Haderslev museum.

Haderslev Amts Museums besøgstal ligger for det forløbne år på ca. 3.400.

H. N.

Åbenrå museum.

Åbenrå museum har i løbet af året modtaget enkelte oldfund, således en smuk økse fra o. 1500 f. Kr. fra Blåkrog, Varnæs sogn. Oldsagsafdelingen er under ledelse af dr. Anders Bæksted, Nationalmuseet, blevet omordnet.

Til søfartsafdelingen har der været en pæn tilgang, bl. a. bestående af skibsbilleder.

Til sølvsamlingen har den betydeligste tilvækst været et smukt

hovedvandsæg, fremstillet af åbenråsølvsmeden Bertold Sørensen Rosendahl.

Museets kunstafdeling er blevet omordnet under ledelse af museumsinspektør Lars Rostrup Bøyesen, Statens Museum. Sønderjyske kunstneres produktion er blevet samlet i »Den sønderjyske stue«.

Antallet af besøgende har i det forløbne år været o. 3.500.

Museet på Sønderborg Slot.

Museet på Sønderborg Slot havde i finansåret 1957-58 et besøg på 58.000, hvoraf dog kun de 48.000 var betalende, resten var amtets skoler, gæster på vinterens frisdage og andre med gratis adgang. De sidste års store besøg viser sig således at holde. Besøget falder næsten udelukkende i sommermånederne — museet savner jo både lys og varme — og som en konsekvens heraf er åbningstiden blevet forenklet: Om sommeren (1. maj—30. sept.) 10—18, om vinteren 13—16.

Museet har i okt. 1957 arrangeret en lille specialudstilling af fundene fra Østerholm slot og har desuden i vinterens løb udlånt lokaler til Sønderborg Kunstforening til forskellige kunstudstillinger.

Museet har som sædvanlig modtaget en lang række gaver, både fra dets lokale venner på Als og Sundeved og fra interesserede over hele landet, ligesom det har været i stand til at erhverve flere værdifulde genstande ved køb. Blandt nyerhvervelserne kan nævnes: den sadel, der blev båret af den hvide hest, da Chr. X red over grænsen i 1920; et stort malet skab, formentlig malet af Aabenraa-maleren Jes Jessen; et standuhr fra Hønsnap; en sølvbeslået merskumspibe, der har tilhørt den sidste slesvigske biskop U. E. Boesen; et hovedvandsæg i sølv med mange stene, af Sønderborg-mesteren J. Jensen; 2 barokke bryllupsstole, oprindelig fra Sct. Marie-kirken; en samling skomagerværktøj; en gammel plov; 6 portrættegninger fra en alsisk slægt. Den Hirschsprungske Samling har deponeret et oliemaleri af Otto Bache: »Ryttere«, og desuden har museets kunstafdeling ved køb erhvervet en række billeder, bl. a. malerier af Hendrick Krock (en allegorisk fremstilling), Johan A. Krafft, Jørgen Sonne og V. Kragh-Hansen, en rødkridtstegning af P. Ipsen og to raderinger af Johs. Carstensen.

Museet fejrede d. 13. marts sammen med Historisk Samfund for Als og Sundeved sit 50-års jubilæum (jfr. P. Kr. Iversen i Sønderjysk månedsskrift, marts 1958). Om formiddagen afholdtes en reception i museets malerisal, og om aftenen afholdt Historisk Samfund for Als og Sundeved et medlemsmøde, hvor museumsdirektør Jørgen Paulsen, Frederiksborg, talte. I anledningen af jubilæet havde museet foretaget en nyopstilling af håndværkssamlingerne, og disse blev forevist ved formiddagens reception. Nyopstillingen er foretaget i forbindelse med en omflytning, der i løbet af de kommende år skulle bringe de rent

historiske samlinger i ubrudt kronologisk sammenhæng, hvorefter de kulturhistoriske samlinger skal komme for sig selv.

Museet har en række forskellige værksteder, hvoraf dog de fleste er meget ufuldstændige. De bedste af disse er nu opstillet i en stor åben montre, der rummer fire, nemlig snedker, skomager, bødker og pottemager, og i en mindre, træskomager og en kombineret urmager og gørtler. Museet havde den fornøjelse at få sagkyndig kritik af en række skomagere fra Sønderborg Skomagerlaug, der på laugets jubilæumsdag aflagde besøg ved denne montre. I tilgift har museet siden fået skænket en del skomagerværktøj, således at dette værktøj nu er museets mest komplette. Iøvrigt er der mest grund til at fremhæve pottemageriet, der udelukkende stammer fra een slægt, Winther, der i ca. 100 år har drevet deres kunstnerisk prægede virksomhed i Sønderborg. I den store »montre-stue« og på væggene overfor vises dels en del redskaber og modeller, dels en righoldig samling færdigvarer, både fra kakkellovne og — værdifuldest — fade, skåle, barselpotter, vaser m. m. Fornemt er et sæt fade i flere størrelser, mærket »Kaad, 1837«. Morsom er også et syskrin i lertøj, en gave fra den første Winther til hans kæreste og en rund plade, der på den ene side er et dambræt, på den anden side et møllespil.

Også museets laugsgenstande er nyopstillede. I en særlig montre vises rebslagerlaugets mange fornemme laugsgenstande, først og fremmest to store tinpokaler, de såkaldte »Velkomster«, behængte med talrige skjolde. Her står også snedkerlaugets store skab, dets laugsskrin og dets silkefane, her er herbergsskilte og på væggen hænger gamle svende- og vandrebreve.

I værelset nærmest kunstafdelingen er — nærmest tænkt som en overgang — udstillet kunsthåndværk. På en væg er ophængt museets samling af fliser og fayencer, bl. a. fra Holland, Kellinghusen og Slesvig. I en stor, nybygget montre er glas, sølvtøj og tin placeret. Sølvet domineres af to små hylder med hovedvandsæg, men iøvrigt er samlingen af sølv, udført af mestre fra Sønderborg, ret spinkel. Af tinnet er der grund til at fremhæve en morsom isform fra Augustenborgs køkken, udført som en stor frugt. Et nyerhvervet skab, vel sagtens udført af Jes Jessen, står også her. Endelig er i et fjerde rum påbegyndt en ophængning af billeder og gamle genstande til illustrering af Sønderborg bys historie. Alle de nævnte rum er før nyopstillingen nymalede og som et forsøg på at binde dem sammen, er den ene, gennemgående langvæg malet i en mørkegrå farve, mens de fire rum herudfra alle har fået forskellige, helt lyse farver.

Som nævnt er der tale om en begyndende ombygning, fremskyndet af hensyn til jubilæet, og der vil gå en årrække, før omflytningen er tilendebragt. Fra de ovennævnte fire rum er så samlingerne fra sidste krig flyttet over i eet stort, nyistandsat rum. Disse samlinger, der

hører til museets mest populære, er indenfor værelset opstillet så vidt muligt kronologisk, fra 9. april 1940 til 5. maj 1945 og genstandene er samlet i grupper, hvoraf de vigtigste er alm. krigsudrustning og våben, modstandsbevægelsen og koncentrationslejrene. Selvom denne opstilling ikke er den endelige — samlingen er blevet lidt klemt, og den tænkes udvidet ind i det foregående rum, hvor den alm. udrustning skal placeres — så er den dog både klart og følgerigtigt vist frem, hvilket har betydning især for de mange besøgende skoler.

Til slut kan det nævnes, at museets landbrugsafdeling er ved at gennemgå en konservering, hvorfor den midlertidig ikke er udstillet.

J. Slettebo.

Tønder Museum.

Arbejdet på Tønder Museum har i det forløbne år været koncentreret om restaurering af bygningen og omlægning af have, samt indretning af magasin i kælderetagen, hvor rum er blevet frigjort som følge af installation af oliefyrr. Med de forholdsvis beskedne beløb der står til museets rådighed er udgifter til ovennævnte formål af en størrelsesorden der hæmmer al anden aktivitet, men når blot resultaterne af det er gode, kan man vel affinde sig med at en og anden god genstand i årets løb måtte lades i stikken. Hårdt tiltrængt var den gennemførte restaurering af de inderste fængselsrum, hvoraf særlig det ene er blevet smukt, og samtidig har museets attraktion Kagmanden nu fået en plads hvor den rigtig kan gøre sig gældende. Samme Kagmand var i øvrigt hovedfigur i en byfest i Tønder, hvor den blev »erobret« og i triumf ført til byens torv af en afdeling soldater fra garnisonen. Indsamlingen af *sølv* er dog uhindret fortsat, ligesom enkelte andre gode numre er kommet til, således et fornemt barokbord med stenplade — fra Højer. Besøget har — trods forhøjelse af kontingentet, der blev foretaget i overensstemmelse med nabomuseerne — været omkring de 4000 — som det foregående år. En intensivering af samarbejdet med de tre andre sønderjyske museer samt gennemførelsen af den nye museumslov vil forhåbentlig gøre de store økonomiske vanskeligheder museet har at tumle med mindre følelige.

S. Schoubye.

Se Nordslesvig i dets museer.

De nordslesvigske museer og Den antikvariske Samling i Ribe har i fællesskab foretaget et fremstød for at øge besøget ved udsendelse af en folder med ovenstående titel. I teksten gøres der rede for hvert enkelt museums seværdigheder og særpræg, ligesom der findes oplysninger om åbningstider og billetpriser. Folderen prydes udven-

digt af et meget smukt hovedvandsæg i farvefoto, og i en billedfrise over midtersidens fire spalter boltrer Bo Bojesen sig med løbsk fantasi. Folderens bagside optages af et morsomt historisk kort, der udpeger historiske minder, begivenheder og personer. Der er formelig trængsel for at få det hele med. Folderen, der udleveres på turistkontorerne, er vidnesbyrd om gå-på-mod og initiativ i den sønderjyske museumsverden. Den bør iøvrigt ikke alene komme turister i hænde.

K. F.

Nyt privat museum i Åbenrå.

På den michelsenske gård i Kolstrup, Lille Kolstrupgård, har man i sjældnen grad forstået at værne om de gamle sager. Udslidte og ud-rangerede brugsgenstande er ikke blevet sendt til lossepladsen, men er blevet gemt hen på loftet, hvorfra de nu af fysioterapeut Anne-Helene Michelsen igen er blevet hentet ned og efter oppudsning og istandsættelse påny er kommet til ære og værdighed i et lille museum, hvortil offentligheden har adgang mod en mindre entre. Samlingernes største klenodie er en kiste fra 1500-årene, men køkkenet med de mange gamle og sjældne ting vil vel nok især påkalde de besøgendes interesse. Anne-Helene Michelsen har ved sin historiske interesse, årvågenhed og måske også en smule god, kvindelig nysgerrighed leveret et godt eksempel på, hvad der kan reddes fra tilintetgørelse, når kister og skrammeldynger på loftet på en gammel slægtsgård bliver nøjere undersøgt — et eksempel til efterfølgelse.

P. K. I.

Det slesvigholstenske landsmuseum på Gottorp.

Betragtelige tab led det tyske museumsvesen under den anden verdenskrig, og næsten håbløst så det ud efter kapitulationen. Ikke alene var talrige af de bedste tyske museers bygninger tilintetgjorte, men selve bestandene var trods alle mulige sikringsforsøg gået tabt, her ses endda bort fra hvad der af sejrherrene slæbtes bort.

Forholdsvis gunstigt udviklede det sig i Slesvig og Holsten. Ganske vist ødelagdes en del af Thaulow-museets bygninger i Kiel, men genstandene var i det store og hele bragt i sikkerhed. I 1947 flyttedes samlingerne bort fra det bomberamte Kiel og installeredes i Gottorp slot, der på det tidspunkt i hvert fald havde de ydre rammer i behold, men indvendig var noget nær en ruin. I dette bygningskompleks indrettedes så ikke alene det i 1878 grundlagte Thaulowmuseum, men også landsarkivet og det såkaldte Museum für Vor- und Frühgeschichte. For en besøgende i hine år så det sørgeligt ud, men trods tilsyneladende uoverstigelige hindringer tog de tre institutioners ledere, Hoffmann for arkivet, Kersten fra oldsagssamlingen og Schlee for Thaulowmuseet, der i mellemtiden havde skiftet navn til Schleswig-

Fra museets vestslesvigske samling. (Fot. Schlesw.-Holst. Landesmuseum, Slesvig)..

holsteinisches Landesmuseum, fat med beundringsværdigt mod og sejt udholdenhed, og i årene siden har den ene afdeling efter den anden kunnet genåbnes.

Den 4. september 1958 indviedes en »nyere tids«-afdeling, hvorefter hele denne del af det store kompleks indeholder i alt 49 rum, de 17 heraf et folkemuseum og de 32 et historisk, men begge af overvejende kunstindustriel art. Af oprindelige rum i slottet indgår det berømte slotskapel og den såkaldte Hjortesal i den nye afdeling.

Selv om rummene af natur ingenlunde er særlig egnede for museumsbrug, har man med stor dygtighed gjort dem til de bedst mulige rammer for den rige samling. I Den blå Sal har man samlet en del minder om den storhedstid, slottet under gottorperen, Frederik III, var vidne til, men ellers er genstandene udtryk for hele landsdelens kultur, specielt i henseende til møbler og fajance.

Størst interesse fra dansk side vil uden tvivl den eksklusive fajanceudstilling i stueetagen påkalde. Her ser vi igen en række længe savnede hovedværker fra de berømmelige fabrikker i Slesvig, Eckernförde, Kiel, Stockelsdorff og Rendsborg, ligesom de fem små virksomheder i Kellinghusen er repræsenterede med en række seværdige unika.

Med glæde genser man ligeledes en række klassiske museumsgen-

Sal i nordfløjen med fajancer fra Slesvig (til venstre), fra Criseby—Egernførde (i midten) og Kiel (til højre). (Fot. Schlesw.-Holst. Landesmuseum, Slesvig).

stande i det nyindrettede folkemuseum, som særlig rummer gode ting fra det vestslesvigske område, herunder Nordfrisland og øerne. Der er i disse rum mere intimitet og hygge, man føler sig så dejlig hjemme der, hvad der vel hænger sammen med den nordisk inspirerede indretning.

I forbindelse med nyåbningen foreligger en smuk lille museumsvejledning trykt på fint papir og med 21 fornemme illustrationer af museets bedste ting eller smukkeste rum.

Vi her nord for grænsen har god grund til at gratulere det slesvigholstenske museumsvesen til det arbejde der nu har fundet sin afslutning. Manden bag det hele, *dr. Ernst Schlee*, har gennemført, hvad man for ti år siden ville anse for umuligt, og hvad vi fra vor side kan hilse med særlig glæde er, at han har skabt et nyt *nordisk* museum.

Det er en stor lykke at disse tre institutioner er flyttet til Slesvig, der hermed er blevet et slesvigholstensk kulturcentrum. For dansk forskning er adgangen til materiale af fælles interesse for de to folk gjort betydelig lettere end før, og det er at håbe, at Gottorp slot ikke alene bliver et sted hvortil der udflugtes livligt af os fra Danmark, men at det yderligere må blive rammen om et fælles frugtbart forskningsarbejde.

S. Schoubye.

Fund fra oldtiden i Tønder amt.

Efteråret 1958 har været ualmindeligt givtigt med henblik på oldtidsfund i Tønder amt. Ved Drængsted var der, da museumsinspektør Voss, Nationalmuseet, den 29. november indstillede sine gravninger for i år, fremdraget 53 urner på begravelsespladsen fra romersk jernalder. Mange af dem rummede foruden brænderester fund af interesse, f. eks. knive, nåle og en kornsegl. I Hjerpsted er der netop af en skoleelev fundet en ny bronzealdergrav med 6 urner; ved Ellum skole er der i forbindelse med byggearbejder fundet en hængegryde, formentlig fra keltisk jernalder. I Kongens Mose ved Draved har Holger Kapel med godt resultat fortsat de undersøgelser, der er redegjort for i artiklen side 223 ff i dette halvbind. Alle fire steder vil der blive foretaget videregående arkæologiske undersøgelser i løbet af det kommende år.

K. F.

Rettelser til artiklen om Nicolai C. Nielsen i Sønderjyske årbøger 1958, I.

S. 23 l. 18 fra o.: 1906, læs: 1901/02.

S. 30 l. 1: 1919, læs: 1909.

S. 39, l. 4 fr. n. Eilschou-Hansens, læs formentlig: Eilschou-Holms

S. 10 l. 12 fra o. Der var enkelte andre præster, som også har dansk præstedragt efter 1864, således Lawaetz i Skrydstrup, Mangels i Hjerpsted, Claussen i Dybbøl og Jacobsen i Skærbæk.

J. Holdt.

Den store egnsvandring den 7. september.

Det er glædeligt at konstatere den stadigt stigende tilslutning til amtskredsens egnsvandring, der på ingen måde bliver opfattet som konkurrerende foretagender til »hovedforeningen«s store egnsvandring. Den betegnelse benyttes stadig, skønt nogle af amtsegsvandringerne til tider samler lige så stor deltagelse.

I år bød den store tur på et speciale: voldsteder i Haderslev amt. Som det oftest har været tilfældet i de senere år var en af de vigtigste forudsætninger for et godt resultat, godt vejr, i fuldt mål opfyldt. Starten foregik fra Gravene i Haderslev med Ejsbøl voldsted som det første mål. Over 300 deltagere var mødt; men museumsinspektør H. Neumann løste på en fortræffelig måde de trafikale problemer — for første gang med en højtalervogn som hjælpemiddel. Det faldt naturligt at benytte lejligheden til at lade Neumann give en oversigt over udgravningerne ved Ejsbøl, som han har så stor andel i.

Over den gamle hærvej syd for Sommersted gik det videre til Tov-

Et udsnit af deltagerne på Tovskov voldsted. (Fot. M. Kamphövener).

skov voldsted, og man sluttede ved det storslåede Jels voldsted, hvor kaffen blev nydt i pavillonen.

Ved alle tre voldsteder var magister *H. Stiesdahl* fra Nationalmuseet den kyndige og inspirerende vejleder. Efter kaffebordet gav han en sammenhængende oversigt over emnet, som man fik indtryk af var et af de vanskeligst tilgængelige for historikerne, men som samtidig formår at gribe forskeren ved de mange problemer, han stilles overfor. Selv en omtrentlig besvarelse af de mange spørgsmål kræver anvendelse af både fantasi og kombinationsevne, men Stiesdahl efterlod det indtryk, at han er i besiddelse af begge dele, og derfor blev hans gennemgang et interessevækkende indlæg.

C. St.

Møde for amtskredsudvalgene.

Den 20. sept. holdt Historisk samfunds forretningsudvalg, det lokal-historiske udvalg og amtskredsudvalgene et møde på »Ungdomshjemmet« i Åbenrå. Formanden og sekretæren indledte med spørgsmål af almen interesse, herunder om organisatoriske anliggender. Efter en drøftelse talte bibliotekar *H. Eriksen*, Haderslev, der desværre nu forlader landsdelen, om sin deltagelse i Dansk historisk Fællesfor- enings hjemstavnskursus på »Søhus« ved Odense. Ungdomsskolekonsu-

lent Carl Jensen, Sønderborg, gav oplysning og vejledning om oprettelse af aftenhøjskoler. Flere andre havde ordet, og der synes at være både interesse og behov for disse årlige sammenkomster.

C. St.

Amtskredsens arbejde i 1958.

Haderslev amtskreds holdt amtsgeneralforsamling i Agerskov den 15. marts 1958. Efter generalforsamlingen talte M. Refslund Poulsen, Bovlund, om »Tanker på Bovlund bjerg« (se S. M. 181—86). Siden så man Agerskov kirke under pastor Jessens førerskab.

Museumsdirektør Jørgen Paulsens foredrag »Sønderjylland i Helstatstiden« blev holdt to steder i amtet, den 18. marts i Skodborg forsamlingshus med ca. 50 deltagere og den 19. marts i Haderslev med ca. 200 deltagere.

Den 12. og 13. april var Historisk samfunds medlemmer indbudt til en udstilling på Haderslev amtsmuseum i anledning af Foreningen for boghåndværks årsmøde. Udstillingen var blevet til på initiativ af bibliotekar H. Eriksen, Haderslev, amtsudvalgets sekretær, og den var arrangeret af Olav Christensen og viste gamle haderslevtryk. Olav Christensen holdt foredrag på udstillingen om de ældste Haderslev bogtrykkerier, ligesom der blev talt af lektor M. Favrholt om haderslevblade i ældre tid. Udstillingen blev flittigt besøgt.

Den 8. august holdtes aftenvandring til Ejsbøl, hvor museumsinspektør Ørsnes-Christensen fortalte om udgravningen. Senere samledes de ca. 150 deltagere på hotel »Norden«, hvor museumsinspektøren fortalte om den historiske baggrund for Ejsbølfundet.

Den 24. august holdtes amtets egnsudflugt til Faarmandsbjerg ved Spandet, over indlandsklitterne ved Stensbæk til Hygum, hvor tillidsmanden fra Hygum sogn, lærer Fokdal fortalte om Thøste Thøstesens, og P. Kloppenborg fortalte minder fra Hygum sogn. Siden var vi samlede i Hygum kirke, hvor pastor Hansen gav en fængslende skildring af Thomas Knudsen og Peder Jacobsen, Hygum. Turen afsluttedes ved Sct. Thøgers kapel, hvor museumsinspektør Hans Neumann fortalte historien om »Emdrupskov aftægt«. Turen havde samlet godt 200 deltagere.

1. november har amtsudvalget desværre måttet sige farvel til sin dygtige sekretær, bibliotekar H. Eriksen, der er rejst fra amtet. Eriksen er blevet afløst af seminarielærer, cand. mag. Gunner Jacobsen, Haderslev, der er tiltrådt udvalget som amtssekretær for Haderslev amt.

T. H.

Åbenrå amtskreds holdt generalforsamling den 23. april 1958. Der var mødt ca. 60 medlemmer. Formanden, skoleinspektør Clausen,

had om fritagelse for valg på grund af mangel på tid. I hans sted valgtes overassistent Holger Jacobsen, der også valgtes til formand. Lærer Holdt, Rugbjerg, modtog genvalg. Museumsinspektør Jørgen Slettebo holdt et lysbilledforedrag om renaissancearkitektur i Sønderjylland.

Den 10. juni arrangeredes en byvandring omkring Dronning Margrethes slot Brundlund med et par hundrede deltagere. Arkitekt Karl Flade fortalte om den gamle slotsvandmølle, og Holger Jacobsen gav bagefter inde i den smukke slotspark et rids af slottets historie.

Den 3. juli holdtes en historisk aftenspadseretur på Blåkrogegnen. De ca. 100 deltagere samledes på Hesselgård i Blåkrog, hvor pastor Urban Schrøder fortalte interessant om byens historie, og man foretog en smuk vandring i egnen helt ned til sundet. I Krügers kro drak man aftenkaffe. Jørgen Slettebo holdt her lysbilledforedrag om C. V. Eckersberg.

Den 10. august havde man egnsvandring til Rinkenæs. Den faldt sammen med den gamle kirkes 800 års jubilæum. Mellem 3—400 deltagere samledes på Buskmose, hvor ejeren Laurids Nielsen gav en oversigt over gårdens historie. Derfra tog man til kirken, hvor forstander Kristian Nørgaard fortalte kirkens historie. Man besøgte derefter Benniksgård, hvor den unge ejer Knud Friis livfuldt fortalte gårdens historie, og endelig sluttede man i Rinkenæshus, der næppe kunne huse alle deltagerne. Her holdt biskop Beyer et stærkt personligt præget historisk foredrag om Rinkenæs sogn.

Den 25. august afslørede en mindeplade på H. P. Hanssens ejendom i Nygade, Åbenrå. Amtslæge dr. Lausten-Thomsen holdt afslørings-talen, der har været gengivet i Sønderjysk månedsskrift. Der var mødt ca. 75 personer.

H. J.

Sønderborg amtskreds holdt generalforsamling i Sønderborg med sognearkiver som hovedemne. Fuldmægtig Olav Christensen, Haderslev, indledte en drøftelse om by- og sognearkiver, og kommunesekretær Nyhold Hansen, Asserballe, viste en række meget smukke lysbilleder fra sognearkivet i Asserballe. Under drøftelsen blev det omtalt, hvor vanskeligt det var at få folk til at afstå deres arkivalier til et arkiv, og at en fortegnelse over dem også var en udvej.

Valgene var alle genvalg. Chr. Lassen, Skovby, viste, hvordan han i sognene Kegnæs, Lysabild og Tandslet havde indsamlet et stort materiale med oplysninger og billeder fra slægterne på gårdene i disse sogne.

Ved et bestyrelsesmøde forår 1958 drøftedes arbejdet meget indgående, og ligeledes veje og midler til at komme ud til større kredse i befolkningen. Det vedtoges at udsende en opfordring til alle ungdomsnævne og foreninger inden for amtskredsen om at tage historiske emner på programmet, ledsaget af en fortegnelse over, hvem man

kunne henvende sig til om foredrag. Henvendelsen synes at bære frugt.

E. C.

Tønder amtskreds har holdt møde og generalforsamling på »Møgel-tønderhus« den 17. 3. med ca. 100 deltagere. Museumsdirektør Jørgen Paulsen, Frederiksborg, holdt foredrag om kulturhistoriske træk fra helstatstiden.

Amtsudflugten fandt sted den 7. 6. med ca. 60 deltagere og tog sit udgangspunkt på Vognshøj, hvor lærer J. Refslund Poulsen gav en orientering om egnen. Gennem Lovrup Skrøp kørte man til Drengsted, hvor man aflagde besøg i den interessante beckske slætsgård. Efter et besøg på jernalderbopladsen syd for Døstrup var der sammenkomst i Døstrup forsamlingshus, hvor Cornelius Schmidt talte om præsteslægten Kock, og turen sluttede med et besøg i den nyrestaurerede Døstrup kirke under pastor Ebbesens ledelse.

Den 27. 11. fandt efterårsmødet sted i Døstrup forsamlingshus i samarbejde med den stedlige ungdomsforening. Museumsinspektør Voss, Nationalmuseet, talte om »Jernalderen på Drengstedfundets tid«, og efter kaffebordet demonstrerede og kommenterede museumsinspektøren en del af fundene. Mødet havde samlet 210 deltagere.

C. S.

Sydslesvigs amtskreds afholdt generalforsamling den 30. april. H. F. Petersen genvalgte som formand med Lars Schubert som sekretær. De øvrige medlemmer af bestyrelsen er Poul Kürstein (kasserer), Dinsen-Hansen og Erik Paulsen. Kontorchef Lars Schubert fortalte træk »Fra Sydslesvigs vestkyst« med lysbilleder.

Søndag den 17. juni foretoges en meget vellykket udflugt til Halligen Nordstrandisch-Moor. Andreas Busch fortalte interessante træk af Vadehavets historie. Der var 100 deltagere.

En mindre velbesøgt, men om muligt mere vellykket udflugt foretoges den 5. september til udgravningen af Vikingelandsbyen ved Elisenhofværftet ved Tønning, der blev forklaret af Dr. Bantelmann, Slesvig.

Flere af medlemmerne har efter opfordring af lokale foreninger holdt foredrag om Sønderjyllands historie. Ad den vej håber man at skabe større interesse og efterhånden få nye medlemmer i stedet for en del bortflyttede.

H. F. P.

Dansk historisk fællesforening

afholdt sidste år sit årsmøde i Slesvig. Også i 1958 foregik det på gammel dansk grund, i Ystad, i dagene 29.—31. august. Historisk samfund for Sønderjylland var repræsenteret ved stævnet.

Her skal kun berøres et par af de mange områder, D.H.F. i det forløbne år har beskæftiget sig med. Man har fået udvirket en forhøjelse af statstilskudet og en ny fordelingsmåde, hvorefter alle samfundene får det samme grundbeløb, mens resten fordeles i forhold til medlemstallet. Som omtalt andet steds i årbøgerne virker fra 1. december 1957 arkivar Prange, Viborg, som D.H.F.s konsulent og står som sådan til rådighed med hjælp og vejledning i lokalhistorisk arbejde. Foreningen har medvirket ved et lokalhistorisk kursus på Lollands Højskole, ligesom den har fortsat successen fra sidste år med kursus i hjemstavnshistorie for lærere i aftenhøjskolen. Det afholdtes i år på Søhus Gartnerhøjskole, og der er grund til at påskønne det initiativ, der her er taget. Fra vor forening var der i år to deltagere med.

D.H.F.s regnskab balancerer med tæt ved 30.000 kr.

Ved særmødet indledte formanden, landsarkivar Hvidtfeldt, en drøftelse af det lokalhistoriske arbejdes organisation. Herunder var der især livlig deltagelse i en forhandling om egnsvandring, som P. Kr. Iversen åbnede.

Til bestyrelsen nyvalgte blandt andre formanden for Historisk samfund for Sønderjylland, arkivar Iversen, og sekretæren for Ribe amts historiske samfund, førstelærer H. K. Kristensen, Lunde.

Det kan iøvrigt anbefales vore medlemmer at abonnere på Dansk historisk Fællesforenings tidsskrift »Fortid og nutid«, der udkommer 1 à 2 gange om året og indeholder beretninger om de nyeste resultater inden for historieforskningen, litteraturanmeldelser og oversigter over arkivers, museers og lignendes virksomhed.

C. St.

Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte

har i år kunnet fejre 125 års jubilæum og har i den anledning som en fortsættelse af den omfangsrige jubilæumsbog, der udkom 1933, udsendt et lille skrift, hvori der berettes om selskabets virksomhed i de sidste 25 år. Efter Hitlers magtovertagelse måtte selskabets organisation ændres efter førerprincippet, men stort set kunne dets videnskabelige arbejde holdes fri for politisk indblanding. Efter det tyske sammenbrud kunne man så genoptage arbejdet under de gamle organisationsformer.

Der er efter krigen sket en koncentration af det historiske arbejde i Slesvig og Holsten. Foruden udgivelsen af »Zeitschrift«, der stadig er selskabets hovedopgave, står det nu tillige som udgiver af det andet meget værdifulde, overvejende kulturhistoriske tidsskrift »Nord-Elbingen«, som en lang årrække har været redigeret af dr. Harry Schmidt og museumsdirektør, dr. Fritz Fuglsang, og desuden sker udgivelsen af det arkæologiske tidsskrift »Offa« nu også i nært samarbejde med selskabet. I tvangfri rækkefølge udsendes med 1—2 bind

om året selvstændige bøger i serien »Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins«; arbejdet med udgivelsen af det slesvig-holstenske diplomatarium er genoptaget, og man har ligeledes påbegyndt udsendelsen af en stor ny slesvig-holstensk historie i 8 bind. Også forarbejdet til et slesvig-holstensk biografisk leksikon er vidt fremskredet. Det er således en meget omfattende videnskabelig virksomhed, selskabet for slesvig-holstensk historie driver. De ledende mænd i dette arbejde har i de sidste 25 år været de to sekretærer, landsbibliotekarerne, dr. Volquart Pauls og dr. Olaf Klose, der begge samtidig har været »Zeitschrift«s hovedredaktører. Sidstnævnte har kunnet glæde sig over en betydelig stigning i medlemstallet. 1957 var det 831, et for et videnskabeligt selskab med et så relativt lille arbejdsområde meget betydeligt tal, der vidner om virkelig historisk interesse i bredere befolkningslag.

Historien tegner sig nu engang forskelligt for tyske og danske øjne. Vi kan ikke være enige i alt, der er publiceret af Gesellschaft, men at selskabets virke gennem årene har haft en overordentlig betydning for udforskningen af Sønderjyllands historie, hersker der heller ikke tvivl om hos danske historikere. Tidsskrifter som »Zeitschrift« og »Nordelbingen« har danske historikere al god grund til at misunde deres slesvig-holstenske fagfæller.

I anledning af jubilæet skal der også fra dansk side lyde en anerkendende tak for veludført arbejde og et ønske om gode, frugtbringende arbejdsår fremover.

P. K. I.

Årsberetning og regnskab 1957-1958

ved Peter Kr. Iversen og Olav Christensen.

Arsmødet afholdtes søndag den 18. maj i Borgerforeningen i Flensborg. Formanden, arkivar P. Kr. Iversen, indledte med at byde forsamlingen velkommen, et specielt velkommen rettede han til foredragsholderne, landsarkivar J. Hvidtfeldt, der havde lovet at tale om livegenskabet, og chefredaktør L. P. Christensen, der ville fortælle træk af Borgerforeningens historie, samt til de særlig indbudte, arkivar, dr. Schütt sen. og jun. Efter en fællessang valgtes redaktør M. Kamphøener til mødets dirigent. Formanden aflagde derefter følgende årsberetning:

Ved de sidste årsmøder har det kunnet konstateres, at omorganiseringen af Historisk samfund har medført større aktivitet og øget medlemstal. I år kan det fastslås, at fremgangen er fortsat. I 1955 var medlemstallet 1150, 1957 knap 1600, i år er det yderligere steget til omkring 1700. Den største stigning falder på Haderslev amt med 106 medlemmer mere i løbet af 1½ år, hvilket svarer til en stigning på 40 pct.

Sønderjyske årbøger udkom i 1957 med 350 sider, det største omfang i samfundets historie, hvilket især skyldes overarkivar, dr. phil. Harald Jørgensens store og interessante afhandling om »Oktoberadressen«, der alene optog 137 sider. De vil have bemærket, at vi i sidste efterårshæfte under rubrikken: Noter og nyt har søgt at give en alsidig orientering om, hvad der sker inden for det historiske arbejde i Sønderjylland. Der er bl. a. her bragt oplysninger om udgravninger og restaureringer, om nyerhvervelser i museer, landsarkiv og andre samlinger. Det er vor agt fremtidig at bringe sådanne oplysninger i efterårshæfterne, og vi håber, at denne orientering må vinde vore læses bifald. Det nye udstyr med skiftende billeder på omslaget synes at være blevet vel modtaget og at have forstærket interessen for årbøgerne. Vi tilstræber stadig at holde kvaliteten høj og håber, at blandt andet en ny forhøjelse af forfatterhonorarerne kan virke i denne retning.

Abonnenterne på *Sønderjysk månedsskrift* har også kunnet glæde sig over både et nyt udstyr og et større omfang, der er blevet muliggjort ved tilskud fra Sprogforeningen og Joreks fond. Der vil senere blive aflagt en særlig beretning for månedsskriftet, så jeg skal indskrænke mig til at pege på, at endnu er alt for få af Historisk samfunds medlemmer holdere af dette vort mere folkelige tidskrift — som oven i købet, trods udvidelsen fra 16 til 24 sider, ikke er sat op i pris. Jeg vil gerne rette en kraftig opfordring til vore medlemmer om at bestille *Sønderjysk månedsskrift*.

Siden sidste årsmøde har samfundet udsendt to publikationer i *skriftrækken*, hvor der ligeledes har fundet en »ansigtsløftning«^s sted. Hans Bruhns erindringer ved Erland Møller og Johan Hvidtfeldt udkom kort før jul, og der har været stor interesse for denne interessante bog, i særdeleshed i Åbenrå og omegn. Der er kun et lille restoplag tilbage.

I årbøgernes forårshæfte, som De lige har modtaget, ligger bestillingskort til 2. bind af A. Svensson: Redaktør J. Jessen, Flensborg Avis. Det er vort håb, at mange vil benytte lejligheden til at erhverve dette omfangsrige værk, der navnlig har værdi ved at fremlægge et stort kildemateriale, som illustrerer et meget vigtigt afsnit af udlændighedens historie. Der er også nogle få eksemplarer tilbage af 1. bind.

Uden for den egentlige skriftrække har vi i det forløbne år udsendt konsulent Hans Hansens erindringer: Fra tidlig vår til efterår — med forord og efterskrift ved P. A. Callø. Det er nummer 2 i rækken af vore små levnedsskildringer. Den første var bogen om Agnes Smidt, Lundsmark. Til efteråret håber vi at kunne udsende den tredje, om J. N. H. Skrumsager, bl. a. på grundlag af hans optegnelser, »Æt og minder«. Redaktør M. Kamphøven har påtaget sig udgivelsen. Regnskabet for Agnes Smidt-bogen er nu afsluttet og viser et lille overskud. Vi regner med i løbet af dette år at have solgt så mange eksemplarer af Hans Hansens-bogen, at trykkeomkostningerne kan dækkes. Disse små publikationer skulle altså kunne hvile i sig selv.

Inden for skriftrækken udkommer snart en ny og meget udvidet udgave af Olav Christensen: Bibliografi over sønderjysk slægtstavlelitteratur, der bliver kombineret med en fortegnelse over landsarkivets personalhistoriske håndskrifter. Til efteråret ventes udsendt seminarieforsøger, dr. A. Nyholms: »Nationale og religiøse brydninger i Tønder på sprogreskripterens tid«. I bogen, der så godt som udelukkende er udarbejdet på grundlag af utrykt materiale, gives en udtømmende redegørelse for, hvorledes sprogreskripterne gennemføres og håndhæves i Tønder. Der er givet nye vurderinger af personer og tildragelser i Tønder, men ved omtalen af pastor Dahls og klosterbrødrenes optræden får bogen mere end lokal betydning. Der gives herigennem et meget væsentligt bidrag til belysning og vurdering af sprogpolitikken i mellemkrigsårene i en større sammenhæng. Det er os en glæde at kunne udsende dette store og betydningsfulde værk i vor skriftrække.

M. h. t. S. Schoubyes bog om Tønder sølvsmede stiles der imod, at manuskriptet er færdigt til aflevering i løbet af efteråret, og om et års tid er endvidere manuskriptet til det tredje og afsluttende bind af Jessen-bogen lovet færdigt. Udsendelsen af 1. bind af Åbenrå bys historie skulle gerne kunne ske i foråret 1960.

Dansk historisk Fællesforening har sidste år i september holdt sit årsmøde inden for samfundets arbejdsområde, nemlig i Slesvig. Historisk samfund var repræsenteret og var en aften vært ved en lille forfriskning i slotskælderen på Gottorp.

Fornylig har en af vore flittigste og dygtigste medarbejdere, adjunkt H. V. Gregersen, Struer, fra Den grevelige Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse modtaget en anerkendelse på 2000 kr. for — som det hedder i begrundelsen — »hans ufortrødne arbejde med udforskningen af Sønderjyllands historie«. Vi ønsker hjertelig til lykke med denne anerkendelse.

Med stor glæde har styrelsen iagttaget den stadig større tilslutning til vore *egnsvandring*er, men det må tilstås, at der også i denne forbindelse har været tale om en let bekymring, fordi det store deltagerantal — i 1956 var det på ca. 400 — truede med at sprænge rammerne og samtidig satte grænser for de mål, der kunne være tale om. Vi antog, at opdelingen i amtskredse ville begrænse tilslutningen noget, og dette har vist sig nogenlunde at holde stik. Amtskredsene har ialt afholdt 5 *egnsvandring*er med ca. 470 deltagere.

Den store *egnsvandring* i september samlede desuden omtrent 300 deltagere. Turen gik til Als. I Sønderborg slot foreviste museumsinspektør J. Slettebo dronning Dorotheas nyrestaurerede kapel og holdt et kort foredrag i tilslutning hertil. Slettebo foreviste ligeledes de afdækkede ruiner af Østerholm slot, som var turens næste mål. Efter kaffebordet i Frydendal kro gik det videre til Blommeskobbel, hvor museumsinspektør J. Kjærum, Århus, holdt et fængslende foredrag om dette vældige oldtidsminde. Der sluttedes i Asserballe præstegård med en interessant redegørelse ved pastor Brummer om Herman Bangs »Tine«s familie og skæbne. Ernst Christensen, Asserballe, var en resolut og myndig trafikleder. Ligesom sidste år må jeg dog henvise til, hvor vigtigt det er, at deltagerne i *egnsvandring*en tilmelder sig god tid i forvejen.

Historisk samfund har i den forløbne vinter arrangeret et *personal- og lokalhistorisk kursus* i samarbejde med landsarkivet. Der var så stor tilslutning, at deltagerne måtte inddeles i 3 hold. Som lærere og foredragsholdere har medvirket landsarkivar Gribsvad, fuldmægtig Olav Christensen, museumsinspektør Neumann, arkitekt Flade og jeg selv. Kursus har arbejdet uden offentligt tilskud. Vi håber at kunne fortsætte dette stykke arbejde, da vi tillægger det stor betydning at kunne give interesserede vejledning i arkivbenyttelse og i læsning af gotisk skrift.

Samfundets almindelige *oplysende virksomhed* har også taget et nyt opsving. Vi har udsendt cirkulærer fra Dansk historisk Fællesforening om oprettelse af aftenskoler med lokalhistoriske emner, ledsaget af en liste over talere, der magtede de forskellige områder. I efteråret

holdtes et møde i Åbenrå med amsudvalgsmedlemmerne, hvor både dette og andre spørgsmål var på bane, ligesom der har været afholdt tillidsmandsmøder om sagen. Ikke så få steder har vore styrelsesmedlemmer, amsudvalgsmedlemmer og tillidsmænd været aktive på dette felt, og vi er vidende om, at der i alle amter har været afholdt aftenhøjskoler med sønderjysk historie som emne. Hovedforeningen og amtskredsene har tilsammen arrangeret 18 foredrag, af hvilke der især er grund til at omtale museumsdirektør Jørgen Paulsens lysbilledforedrag på 4 steder i marts måned om »Sønderjylland i helstatstiden«. Der var overalt god tilslutning.

Vi har et fælles mål, men målet kan nås ad forskellige veje. Allerede nu kan det ses, at opdelingen i amtskredse fremkalder nyt initiativ af forskellig art. Historisk samfunds arbejde bliver derved beriget og mere nuanceret, end tilfældet tidligere har været. Haderslev amtskreds har været medvirkende ved arrangement af to billedudstillinger og en udstilling af gamle bogtryk, og i Sønderborg amt har man især været optaget af spørgsmålet om indretning af sognearkiver eller sognesamlinger, som jeg hellere vil kalde dem.

I nogle få ord kan arbejdet i det forløbne år karakteriseres derhen, at det har været vort hidtil bedste. Med et medlemstal på omkring 1700 er vi i dag vistnok landets største historiske forening, med ialt 27 forskellige foranstaltninger, foredrag, udflugter m. v. har også vi taget en tørn inden for det folkelige kulturelle arbejde i landsdelen, og med en publikationsvirksomhed omfattende mere end 1100 tryksider har vi ikke blot selv sat en rekord, som det vil være vanskeligt for os at nå ud over i de kommende år, men vor udgivervirksomhed har derved tillige i det forløbne år haft et større omfang, end nogen anden historisk forening i Danmark har haft det. Det er et resultat, som vi har al god grund til at være tilfredse med og måske også ret til at føle os lidt stolte over. Men dette resultat har ikke kunnet nås uden støtte, endog meget betydelig støtte ude fra. Vi har som tidligere år modtaget tilskud til vort arbejde fra stat, amtsråd og købstadkommuner, og endvidere har vi dels til vort almindelige arbejde og dels til enkelte publikationer modtaget støtte fra Konsul George Jorck og Hustru Emma Jorcks Fond, Dansk Kultursamfund, Sprogforeningen, Brødrene Brousts legat, Berlinske Tidende, Jydsk Tidende og fra en række institutioner og virksomheder i Åbenrå. Sønderjyllands Kreditforening har støttet udgivelsen af Hans Hansens selvbiografi ved at aftage et større antal eksemplarer. For denne støtte beder jeg de respektive myndigheder og bestyrelser modtage vor hjerteligste tak. Men der er også al god grund til for mig ved en lejlighed som denne at sige tak til gode medarbejdere inden for styrelse, amsudvalg og tillidsmandskredsen for veludført arbejde, og ikke mindre hjertelig skal takken lyde til vore medarbejdere ved og

bidragydere til vore tidsskrifter og andre publikationer. Uden et godt samarbejde i et fælles sigte for udbredelsen af kendskabet til vor landsdels historie havde det ikke været muligt at nå, hvad der er nået.

Der ligger stadig uløste opgaver forude. For nogles vedkommende er planlægningen og forarbejdet så vidt fremskredet, at de har været nævnt i denne eller tidligere årsberetninger, andre, men ikke mindre betydningsfulde, er endnu ikke så vidt fremme på forberedelsernes stadium, at der har været grund til at nævne dem her. Men forudsætningen for, at vi får mulighed for at løse disse opgaver, er, at Hist. samfund fremdeles får støtte og tilslutning fra stadig bredere befolkningskredse, så at vi, når vi beder om tilskud og hjælp til vort arbejde, kan henvise til, at der her i Sønderjylland er en levende historisk interesseret befolkning, som selv yder en væsentlig indsats og betydelige bidrag til det historiske arbejdes trivsel.

Derefter aflagde kassereren, fuldmægtig Olav Christensen, regnskabet, der var det største i samfundets historie. Både beretning og regnskab godkendtes enstemmigt. Viceskoleinspektør W. Christiansen aflagde beretning og regnskab for Sønderjysk månedsskrift, der viste ny abonnementsfremgang. Månedsskriftet havde fået en tiltrængt make-up i forbindelse med en udvidelse, men yderligere abonnementstilgang var nødvendig for at opretholde det nye udstyr. Nyt stof, specielt folkeminder, efterlystes.

Ved det efterfølgende valg genvalgte professor, dr. phil. Troels Fink, fuldmægtig Olav Christensen og arkivar P. Kr. Iversen, ligesom revisorerne genvalgte. Kontingentet fastsattes uforandret, 7,50 kr. plus porto til årbogen.

Under eventuelt oplyste fuldmægtig O. Christensen, at der i år ikke var mange konkurrenter til præmien for dem, der havde skaffet flest nye medlemmer, men at man alligevel udsatte præmie for næste år og ovenikøbet også udsatte præmie til den, der skaffede flest nye abonnenter på Sønderjysk månedsskrift. Gårdejer H. P. Jørgensen, Uge, mente, at da der var lange udsigter til, at Isted-løven kunne komme til Flensborg, burde man søge at få den til Nordslesvig, f. eks. til Urnehoved mindepark. Han bad om Historisk samfunds medvirken hertil. Formanden lovede, at spørgsmålet skulle blive taget op til overvejelse inden for styrelsen, dog ville det efter hans opfattelse synes rimeligst, om Urnehoved-selskabet rejste sagen. Redaktør L. P. Christensen mente, at løven burde blive stående, hvor den står, indtil den kan komme tilbage til sin rette plads på Flensborg gamle kirkegård. Udsigterne hertil var lovende. H. P. Jørgensen frafaldt derefter sit forslag. Der udspandt sig en kort drøftelse om årsudflugternes form, og det vedtoges at henlægge årsmødet 1959

til Åbenrå, hvorefter generalforsamlingen sluttede med, at formanden takkede dirigenten for hans udmærkede ledelse af mødet. — Ved kaffebordet overtog formanden for den sydslesvigske amtskreds, pastor H. F. Petersen, Satrup, den videre ledelse af mødet.

Landsarkivar Johan Hvidtfeldt talte dernæst om livegenskabet i Slesvig, og chefredaktør L. P. Christensen fortalte træk af Borgerforeningens historie. Under forsamlingens tilslutning rettede pastor H. F. Petersen en varm tak til de to foredragsholdere.

Årsregnskab og status pr. 31. 12. 1957.

<i>Indtægter:</i>		<i>Udgifter:</i>	
Medlemsbidrag	12.138,75	Årbogen:	
Portogodtgørelse	3.053,55	Papir og tryk	13.294,60
Salg	5.642,03	Honorarer	3.581,00
Tilskud:		Skrifter	10.296,83
Jorcks fond	10.000,00	Ekspedition, sekretær,	
Andre	15.290,00	kasserer	1.425,00
Gave	25,00	Fragt og omdeling	4.234,10
Egnsvandringen	906,00	Møder og repræsen-	
Renter	58,70	tation	1.594,34
Refusion af papirafgift	290,02	Amtsudvalgene	1.813,00
Refusion af løn til kon-		Kontorhold og henvist	
torist	12.032,10	kontorist	13.914,41
		Tilskud til Sønderjysk	
		månedsskrift	500,00
		Egnsvandringen	921,40
		Andre udgifter	462,10
		Balance	7.399,37
	59.436,15		59.436,15
<i>Aktiver:</i>		<i>Passiver:</i>	
Beholdning	9.274,76	Regninger	9.023,19
Kontingentrestancer	918,00	Tilskud til	
Udestående for salg	1.450,00	Jessen II	3.500,00
Arbejdsmin., kontorist-		÷ udgift 1957	372,99
løn til gode	903,38		3.127,01
Balance	6.604,06	Jorcks fond	10.000,00
		÷ årbog 1957	3.000,00
	19.150,20		19.150,20

Haderslev, den 1. marts 1958.

Olav Christensen.

Undertegnede af Historisk samfund for Sønderjylland valgte revisorer har d. d. revideret ovenstående regnskab for året 1957, som vi har befundet i orden og i overensstemmelse med foreliggende bilag, Kassebeholdningen pr. 31. december 1957 forelå. Yderligere har vi kontrolleret regnskabet for indeværende regnskabsår indtil d. d. og har ingen anledning fundet til bemærkninger.

p. t. Flensborg, den 18. maj 1958.

Sig. Schoubye

Jørgen Frank

I serien

Skrifter, udgivne af Historisk samfund for Sønderjylland

er udkommet:

- Nr. 1. Erik Christensen: *Fra min virksomhed i Tønder*, 2,25 kr. (i boghandelen 3,—)
- Nr. 2. P. J. Refshauge: *Bonden, der blev landråd*. Udsolgt.
- Nr. 3. *Tønder gennem tiderne*. I-II 25 kr. (I 14 kr., II 11 kr.) (37,50).
- Nr. 4. M. H. Nielsen: *Fra stesvigsk fattigvæsens fortid*. 4,50 kr. (6,—).
- Nr. 5. Troels Fink og Johan Hvidtfeldt: *Vejledning i studiet af Sønderjyllands historie*. 4,00 kr. (8,00).
- Nr. 6. *Navneregister til H. P. Hanssens værker*. Udgivet af Johan Hvidtfeldt. 2 kr. (4,00).
- Nr. 7. *Aktstykker vedrørende Kreditanstalt Vogelgesangs tilblivelse*. 3 kr. (4,50).
- Nr. 8. Peter Kr. Iversen: *Vejledning for sønderjyske lokalhistorikere*. 2 kr. (3,—).
- Nr. 9. Johan Hvidtfeldt: *Slægtshistoriske studier i Sønderjylland*. 2 kr. (3,—).
- Nr. 10. *Nordslesvigs åndelige genforening med Danmark*. 6 kr. (10,—).
- Nr. 11. Olav Christensen: *Bibliografi over sønderjysk slægtstavelitteratur*. 2. udgave med tillæg: Manuskripter vedr. sønderjysk personalhistorie i landsarkivet i Åbenrå ved Peter Kr. Iversen, 7,50 kr. (12,—).
- Nr. 12. *Nordslesvig efter genforeningen*, 7 radioforedrag. 3 kr. (4,50).
- Nr. 13. Thorvald Petersen: *Fra Als til Tønder*. Udsolgt.
- Nr. 14. N. Black Hansen: *Åbenrå annaler, 1524, 1584—1694*. 4 kr. (6,—).
- Nr. 15. Peter Kr. Iversen: *Kniplingskræmmer Jens Wulffs dagbog*. 12 kr. (18,—).
- Nr. 16. A. Svensson: *Redaktør J. Jessen, Flensborg Avis*. I 10 kr. (15,—), II 10 kr. (17,—).
- Nr. 17. H. V. Gregersen: *Niels Heldvad*. En biografi. 8 kr. (14,—).
- Nr. 18. Erland Møller og Johan Hvidtfeldt: *Kaptajn Hans Bruhns Erindringer*. 9 kr. (16,—).
- Nr. 19. Asger Nyholm: *Nationale og religiøse brydninger i Tønder på sprogeskripterens tid*. 12 kr. (21,—).

Serien redigeres af et udvalg, bestående af professor, dr. phil. Troels Fink, Århus, landsarkivar Johan Hvidtfeldt, Viborg, arkivar Peter Kr. Iversen, Åbenrå, og fhv. forstander Hans Lund, Tanderupgård.

Medlemmer af Historisk samfund for Sønderjylland kan bestille skrifterne hos samfundets kasserer, fuldmægtig Olav Christensen, Christiansfeldtvej 30, Haderslev. Ikke-medlemmer kan købe dem i boghandelen.

HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

har følgende styrelse:

formand: arkivar Peter Kr. Iversen,
Åbenrå

kasserer: fuldmægtig Olav Christensen,
Haderslev

sekretær: overlærer Chr. Stenz, Åbenrå

amtsudvalgsformænd:

gdr. Ernst Christensen, Asserballe

pastor Tage Holm, Vojens

overassistent Holger Jacobsen, Åbenrå

pastor H. F. Petersen, Satrup, Angel

gdr. Cornelius Schmidt, Døstrup

styrelsesmedlemmer iøvrigt:

viceskoleinspektør Werner Christiansen,
Tønder

adjunkt Knud Fanø, Tønder

professor, dr. phil. Troels Fink, Århus

provst, dr. theol. Jens Holdt, Brede

landsarkivar Johan Hvidtfeldt, Viborg

fhv. højskoleforstander Hans Lund,

Tanderupgård

museumsinspektør Hans Neumann,

Haderslev

æresmedlem:

fhv. museumsdirektør

dr. phil. M. Mackeprang, København

formanden, kassereren og sekretæren
danner forretningsudvalg

museumsinspektør J. Slettebo,

Sønderborg, fungerer som hjælpesekretær

redaktionsadresser:

Sønderjyske årbøger: Knud Fanø,

Brorsonsvej 29, Tønder

Sønderjysk månedsskrift:

Werner Christiansen,

Brorsonsvej 37, Tønder

Skriftrækken: Peter Kr. Iversen,

Kystvej 10, Åbenrå

kassererens adresse:

Olav Christensen, Christiansfeldvej 30,

Haderslev, giro: 42682

ældre årbøger og skrifter

bestilles hos kassereren

Sønderjysk månedsskrift bestilles hos

Werner Christiansen,

Brorsonsvej 37, Tønder

Sønderjyske årbøger er Historisk samfunds

medlemsskrift. Medlemskontingent plus

forsendelsesomkostninger er f. t.

10,— kr. årligt

indmeldelser modtages af

alle styrelsesmedlemmer og

de lokale tillidsmænd.

Sønderjyske årbøger i kommission hos

Danske Boghandleres Kommissionsanstalt,

Nyropsgade 19, København V.

